DOCUMENTA HISTORICA 43.
A JATE Történész Diákkör kiadványa

MARCUS TULLIUS CICERO M. CAELIUS VÉDELMÉBEN MONDOTT BESZÉDE

Fordította és sajtó alá rendezte:
NÓTÁRI TAMÁS

Szeged
1999

DOCUMENTA HISTORICA 43.
A JATE Történész Diákkör kiadványa

MARCUS TULLIUS CICERO M. CAELIUS VÉDELMÉBEN MONDOTT BESZÉDE

Fordította és sajtó alá rendezte:
NÓTÁRI TAMÁS

Szeged
1999

A dokumentum forrása:
M. Tulli Ciceronis scripta quae manserunt omnia.
Recognovit C.F.W. Mueller. Partis II, Vol. III.
Lipsiae, In Aedibus B.G. Teubneri. MCMIV. 82–113.

Lektorálta:
DR. MARÓTI EGON

Sorozatszerkesztő:
BENCSIK PÉTER, MÜLLER LÁSZLÓ, PÁNDI LAJOS

Készült a Phare–Európa tanulmányi Központok
ESC/98/3/30 Program — Magyarország támogatásával.

©JATE Történész Diákkör, 1999
©Nótári Tamás, 1999
HU—ISSN 1216—0954

BEVEZETÉS

Jelen bevezetés a Pro Caelio keletkezésének történeti körülményeit és szerkezetét kívánja röviden felvázolni, ennek keretében tehát nem vállalkozhatunk sem Cicerónak és korának általánosabb jellemzésére, sem a Caeliana átfogó rétorikai elemzésére, mindezt csupán annyiban érintjük, amennyiben az oratio megértéséhez elengedhetetlenül szükségesnek mutatkozik.

Kr.e. 56 áprilisában (a Ludi Megalenses idején) a quaestio de vi előtt L. Sempronius Atratinus mint fővádló, valamint L. Herennius Balbus és P. Clodius Pulcher mint subscriptorok, vádat emeltek M. Caelius Rufus ellen. A védelmet maga Caelius. M. Licinius Crassus és M. Tullius Cicero látta el.

Caelius ellen a vádemelés a lex Plautia de vi alapján történt; ezen törvény, amint Cicero is megjegyzi (§§ 1; 70), az államrendet sértő és veszélyeztető erőszakos cselekményeket kívánta korlátozni illetve szankcionálni; a törvény hatálya alá eső cselekményként említi Cicero a magistratusok és a senatus elleni erőszakot, a bűnszövetkezetek toborzását, a nyilvános fegyverviselést stb. (Ezen törvény alapján emeltek vádat korábban Catilina cinkosai ellen is.) Ám a törvény hatályát feltehetően kiterjesztették a magánszemélyek elleni erőszakos cselekményekre is, amennyiben bizonyítást nyert, hogy ezek a közösség számára is veszélyforrást jelentettek.

Cicero röviden a következőkben foglalja össze azon vádakat, amelyekre a két védőtárs, maga Caelius és Crassus már megfeleltek – ő maga szokásához híven utolsóként szólalt fel a védők közül: a nápolyi zavargások (de seditionibus Neapolitanis), az alexandriai követség elűzése Puteoliban (de Alexandrinorum pulsatione Puteolana) és Palla vagyona (de bonis Pallae). Cicero maga a követség filozófus vezetője, Alexandriai Dion ellen elkövetett merényletről szólt bővebben. Amint látjuk, mindezen vádpontok valamely módon kapcsolódnak az alexandriai követséghez, amely 57-ben azért jött Rómába, hogy a senatusban tiltakozzék az országából elűzött XII. Ptolemaios királynak Róma által az uralomba történő visszahelyezése ellen: Ptolemaios mindent megtett azért, hogy a követség ne vehessen részt a hivatalos kihallgatáson: a követek egy részét útközben és Rómában meggyilkoltatta, a többieket megfélemlítéssel és megvesztegetéssel rávette, hogy se eredeti küldetésüket ne teljesítsék, se pedig a meggyilkolt követekről ne

tegyenek említést. Minthogy a botrány egyre nagyobb hullámokat vetett, s a senatusban is felháborodást szült, az maga elé rendelte Diont, hogy tőle tudja meg az igazságot. Ptolemaios azonban oly nagy befolyással bírt, hogy sem Dion nem jutott a senatus elé, sem pedig a meggyilkoltak ügyét nem tárgyalták (vö. Dio Cass. 93.13 és köv.). Pompeius erősen támogatta Ptolemaios királyt (mivel adósságai voltak vele szemben), ami természetesen nem használt az ő népszerűségének sem.

A pulsatio Puteolana alatt egy, az alexandriai küldöttséget közvetlenül Puteolíba érkezése után ért atrocitás értendő; valószínűsíthető, hogy a seditiones Neapolitanae azon zavargást, s a követség ellen irányuló támadást jelenti, amelyet az Rómába menet szenvedett el; a bona Pallae vádpont feltehetően egy erőszakos birtokbavételre, illetve a tulajdonos elűzésére vonatkozik.

A vádlók számára jelentékeny előnyt jelentett azon tény, hogy Pompeius ezidőtájt – részint a már említett okokból – mind a senatus, mind pedig a nép szemében „kegyvesztettnek" számított, ezért Caeliust mint állítólagos pompeianust vádolták be, s abban reménykedtek, hogy ha másért nem is, a Pompeius iránt megnyilvánuló általános ellenszenv miatt el fogják ítélni. A vád azonban elsődlegesen nem politikai természetű volt, a politikum itt tehát nem cél, hanem csupán eszköz volt a személyes célok eléréséhez.

A vádlók személyes indítékai a következőkben foglalhatók össze: Caelius 56 februárjában ambitus (választási vesztegetés) miatt vádat emelt Atratinus apja, L. Calpurnius Bestia ellen, s miután azt, minthogy Cicero védte, felmentették, ismételten ugyanazon a címen törvény elé állíttatta. Ezen második pert kívánta meghiúsítani az ifjú (ekkor még csupán 17 éves) Atratinus a Caelius elleni vádemeléssel. Mivel a lex Plautia alapján folytatott perek tárgyalásukat tekintve elsőbbséget élveztek, Caeliust – ha sikert ért volna el a vád – előbb elítélik, mintsem az ambitus miatti perben ítélet születik.

Cicero feladata többek között abban állott, hogy elvegye a vád látszólagos politikai élét, így végig el is kerüli azt, hogy bővebben kitérjen az aktuális közélet kérdéseire, s Pompeius neve egyszer sem fordul elő a beszédben.

Cicerónak kettős oka volt, hogy – noha baráti viszony fűzte Atratinushoz és apjához – elvállalja Caelius védelmét: feltehetően elégtételt szerzett neki a lehetőség, hogy sebet ejthet gyűlölt ellenségén, Clodiuson s annak nővérén, Clodián, valamint le kívánta kötelezni a maga és politikai céljai számára védencét.

A Clodiusszal fennálló ellenséges viszony okát több évre visszamenőleg kell keresnünk: 62 december 5-én a vallási előírásoknak megfelelően a pontifex maximus, Iulius Caesar házában ünnepelték a Bona Dea ünnepét. A szertartást, amelyről a férfiak ki voltak zárva, a pontifex maximus – esetünkben Iulius Caesar – felesége, Pompeia rendezte. Clodius női ruhába öltözve beosont a házba, hogy Pompeiával találkozzék. Miután felfedték a csalást, hatalmas botrány tört ki, s Clodiust is perbe fogták. A tanúkat megvesztegetvén azonban elérte, hogy azok azt vallják, ő azon a napon nem tartózkodott Rómában. Ekkor lépett fel Cicero, aki elmondta, hogy a nevezett nap reggelén a salutatio idején Clodius felkereste őt, tehát igenis Rómában volt. Cicerót ezen tanúvallomás megtételére felesége, Terentia vette rá, amelyre a források két magyarázatot is adnak.

Terentiát többek között a Clodius nővére, Clodia iránti ellenszenv vezette, ugyanis azt gyanította, hogy az feleségül akar menni Ciceróhoz, s úgy vélte, hogy ezt akkor hiúsíthatja meg a leghatásosabban, ha ellenségeskedést szít Cicero és Clodia, illetve annak családja között – ezen célnak a Clodius elleni terhelő vallomás tökéletesen meg is felelt. Ezen verziót már Plutarchos is csupán mint rosszindulatú pletykát közli (vö.: Plut. Cic. 29.2.), ám akár így történt a dolog, akár nem, kiválóan beleillik a Terentiáról alkotott képünkbe. A másik – valószínűbbnek tűnő – magyarázat szerint Terentia azért neheztelt Clodiusra, mert az Catilinát 73-ban Fabia Vesta-papnővel, Terentia féltestvérével elkövetett adulteriummal vádolta, amely felettébb érzékenyen érintette Terentiát és családját (vö.: Sall. Cat. 15.1.; Cic. Cat. 3.9.).

Az ellenségeskedés következő állomása az 58-as évre esett. Clodiust ekkor néptribunussá választották – ehhez őt egy plebeiusi családnak adoptálnia kellett, ami csak a pontifex maximus hozzájárulásával volt lehetséges, amit Caesar készségesen meg is adott –, és a következő törvényjavaslatot terjesztette elő: mindenkit törvényen kívül kell helyezni, aki római polgárt bírósági eljárás nélkül halálra ítélt. E törvény (visszamenő hatállyal hozták!) személy szerint Cicero ellen irányult, aki bírósági eljárás nélkül, ám a senatus jóváhagyásával végeztette ki Catilina öt cinkosát. Cicero tehát száműzetésbe ment, palatinusi villája helyén, amit földig romboltak, Clodius kezdeményezésére Libertas istennőnek állítottak szentélyt. „A világtörténelemben nem ez volt az első, s nem is utolsó visszaélés a szabadság nevével, de bizonyára egyike volt a legvisszataszítóbbaknak" (Trencsényi-Waldapfel Imre).

Bár már nem tartozik a Pro Caelio történetéhez, 52-ben Cicero védte Milót, aki utcai harcokban megölte Clodiust – Milót Massiliába száműzték,

s ezzel szenvedte el Cicero egyetlen komoly szónoki kudarcát. Ám Clodius párthívei és özvegye, Fulvia bosszút szomjaztak. Fulvia, akkor már Antonius felesége, elégtételt is vett sérelmeiért, azon torz formában, hogy a 43 decemberében meggyilkolt Cicero levágott, s Rómában közszemlére kitett fejét csúfolta meg: nyelvét, amellyel Antoniust gyalázta, tűvel szurkálta meg.

A Clodius és Clodia elleni gyűlöleten kívül a védelem elvállalásában – amint már említettük – azon óhaj is vezette Cicerót, hogy a későbbiekre lekötelezze maga számára Caeliust. Caelius (a per idején 26 éves) és mentora, Cicero között a kapcsolat egészen az utóbbi consulatusáig igen felhőtlen volt, ám Caelius hamarosan Catilina felé közeledett. Az Antonius ellen emelt vád (Antoniust a hajdani collega, Cicero védte a tanítvánnyal, Caeliusszal szemben), a Clodia-liaison és a Bestia-per révén azután még inkább elidegenedett Cicerótól, ám midőn veszély fenyegette, visszatért annak védszárnya alá. Cicero e változást örömmel vette, hiszen lehetőséget látott arra, hogy a Caeliusnak tett szívesség által a senatus ügye számára megnyerje az ifjabb generáció egy jeles képviselőjét.

A beszéd szerkezetét röviden a következőképp vázolhatjuk:

A bevezetésben Cicero élesen kikel a szokatlanul kemény eljárás ellen, nevezetesen, hogy a vádlók még az ünnepnapra sincsenek tekintettel, s utal arra, hogy a per fő hajtóereje elsősorban nem az ifjú Atratinus – érthető és egyébként helyeselhető – buzgalma, hanem egy ledér nőszemély ármánykodása és gyűlölete (1–2).

Az első nagyobb egység (3–22) – mint Cicero beszédeiben oly gyakran – a vádlott előéletét tárgyalja. Itt kitér bizonyos olyan eseményekre, amelyeket Atratinus megkísérelt Caelius rovására írni, így: Caelius nem tanúsított apja iránt kellő tiszteletet, szülőföldjén ellenszenv veszi körül stb., s ezeket határozottan cáfolja. Megemlíti Caeliusnak Catilinával fenntartott kapcsolatát is, hiszen azon nyilvánvaló tényt, hogy Caelius egy időben az összeesküvő társaságához tartozott, Cicero sem tagadhatja (12 és köv.). Igen érdekes a Catilinárói itt festett képe, ugyanis míg a négy Catilinariában egy velejéig romlott, ellenszenves és aljas emberként állítja be, addig a Pro Caelióban jóval árnyaltabban nyilatkozik róla, tehát elismeri bizonyos erényeit is, amelyeket természetesen legalább oly súlyos hibák ellentételeznek, s bebizonyítja, hogy éppen jó és rossz között ingadozó természete tette lehetővé számára, hogy ne csupán az elvetemültek rokonszenvét nyerje meg, hanem egynémely derék férfiak bizalmába is beférkőzhessék. (Ezzel szemben a Catilinariák érthető módon arról adnak hírt, hogy minden valamirevaló polgár kerülte a Catilinával való kapcsolatot.) A bevezetőben tett utalásra

visszatérvén kimondja, hogy a Palatinuson lakó Medea (itt még nem nevezi néven Clodiát) felelős Caelius rossz hírnevéért, s hogy a perben szereplő vádlókat a háttérből sötét erők támogatják és irányítják.

A beszéd középső részében (23–50) Cicero gondolatmenete némiképp csapongó: említést tesz a három – már Crassus által tárgyalt – vádpontról, s éppen csak érinti a negyediket, Dion meggyilkolását. Azon eseményekre kíván rátérni – mondja –, amelyek tényleges jelentőséggel bírnak az ügy szempontjából. Ugyanakkor figyelmezteti a bírákat, hogy ne róják fel Caeliusnak személyes hibájaként az ifjúság s az adott kor általános bűneit és visszásságait (25–30). Két olyan vád létjogát ismeri el, amelyek valóban Caelius tevékenységét illetik: Caelius aranyat vett kölcsön, és mérget szerzett be (30). Cicero ezen vádakra nem felel közvetlenül. Itt fordul elő először név szerint a már említett meretrix: Clodia, Clodius nővére, a római társaság botrányos életviteléről hírhedt vigözvegye. A Clodia elleni invektíva (31–36) a beszéd leghatásosabb része, Cicero itt felvonultatja, az alvilágból megidézi a nemzetség ősatyját, Appius Claudius Caecust, valamint Clodiust, Clodia öccsét, hogy bizonyítsa a Caelius és Clodia között fennállott szerelmi viszony valós voltát. Célja az, hogy Clodiát, a vád koronatanúját Caelius elhagyott és bosszúszomjas szeretőjeként beállítva, annak vallomását hiteltelenné tegye. Előbb a vád által előadott s a Clodia által megerősített állítást, nevezetesen, hogy Caelius Clodiától aranyat kért kölcsön, használja fel arra, hogy bizonyítsa a közöttük fennálló szerelmi viszonyt, illetve, hogy ezen viszony (már amennyiben ilyen létezett) fikcióját megerősítse, s jelentőségét felnagyítsa. Ezután, a szerelmi viszony nyújtotta bizonyítékot megfordítva, Clodia vallomásának hitelt nem érdemlő voltát támasztja alá.

A következőkben visszatér Caelius életvitelének tárgyalására, s itt a vádlott fiatal korára is hivatkozik, hiszen már a vádlók által szórt általános rágalmakból világosan ki tudta választani a védencét érintő vádakat – mondja ő. A Caeliusnak Clodiával fenntartott viszonya az előbbi részéről nem tekinthető erkölcstelennek, ugyanis Clodiát nyíltan ledér életvitele megfosztja a tisztes matronáknak kijáró megbecsüléstől; s köztudott, hogy az erkölcstelen nőkkel folytatott kapcsolat nem vet rossz fényt az ifjakra, hiszen ezzel nem követnek el házasságtörést.

Ezek után kerít sort a kölcsönvett aranyról és a beszerzett méregről szóló vádak közvetlen cáfolatára. Caelius állítólag azért kért aranyat Clodiától, hogy Dion ellen bérgyilkosokat fogadjon – ezt Dion házigazdájának, Lucceiusnak a vallomása döntötte meg. Caelius méreggel kívánt végezni Clodiával – mondja a vád –, miután az értesült a merénylet tervéről; Cicero ezen

vádat is ízekre szedi, s a vádlók ügyetlenségét teszi nevetség tárgyává a közfürdőben elhelyezett „katonákról" szóló mulatságos jelenettel, hiszen azok minden igyekezetük dacára nem tudtak szert tenni a corpus delictire.

Végezetül rámutat arra, hogy a lex Plautina de vi szigora nem áll arányban a Caeliusnak felrótt bűnökkel. A vádlott személyéhez visszatérvén pedig egy tisztességes, tehetséges és igen szépreményű, ám hibáktól sem mentes ifjú portréját rajzolja meg, s a bírákhoz azon kéréssel fordul – Caelius idős atyjának fia lehetséges elítélése feletti gyászát is felvillantván –, hogy az ügyben enyhe ítéletet hozzanak.

A per Caelius felmentésével végződött, ám Cicero várakozásai és a Caeliussal kapcsolatos politikai tervei csupán részben váltak valóra, ugyanis noha védőbeszédének köszönhetően Caeliust felmentették, az a polgárháború kezdetén – a tőle megszokott „rugalmassággal" – Caesar táborához csatlakozott (vö.: Cic. fam. 8.14.3.).

FELHASZNÁLT IRODALOM

ADAMIK T.: *Római irodalom az aranykorban*, Budapest 1994.

ADAMIK T.: *Római irodalom az archaikus korban*, Budapest 1993.

CLASSEN, C. J.: *Ciceros Rede für Caelius. Aufstieg und Niedergang der römischen Welt*, hrsg. von H. Temporini, I 3, Berlin–New York 1973.

EPSTEIN, D. F.: *Cicero's testimony at the Bona Dea trial*, Classical Philology, 81. (1986) 3.

FERENCZY E.–MARÓTI E.–HAHN I.: *Az ókori Róma története*, Budapest 1992.

FUHRMANN, M.: *Marcus Tullius Cicero*. Sämtliche Reden eingeleitet, übersetzt und erläutert von M. Fuhrmann, Zürich–Stuttgart 1970.

GOTOFF, H. C.: *Cicero's analysis of the prosecution speeches in the pro Caelio: An exercise in practical criticism*, Classical Philology, 81. (1986) 2.

HEINZE, R.: *Ciceros Rede Pro Caelio*, Hermes 60. (1925).

LATTE, K.: *Römische Religionsgeschichte*, München 1992.

MOMMSEN, TH.: *Römisches Strafrecht*, Leipzig 1899.

STROH, W.: *Taxis und Taktik – Ciceros Gerichtsreden*, Stuttgart 1975.

TRENCSÉNYI-WALDAPFEL I.: *Cicero*, Budapest 1959.

MARCUS TULLIUS CICERO M. CAELIUS VÉDELMÉBEN MONDOTT BESZÉDE

(Pro M. Caelio)

I.(1) Ha éppen most, birák, jelen volna valaki, aki nem ismeri törvényeinket, eljárási rendünket s szokásainkat, nyilván csodálkozva kérdezné, hogy mily rettenetes tett kapcsolódik ezen ügyhöz, hogy noha az ünnepi játék napjaiban[1] minden bírósági eljárás szünetel, ezen ügyben mégis tárgyalást tartunk. Nem kételkedne abban, hogy oly szörnyűséges gaztett terheli a vádlottat, mely ha megtorolatlanul[1] maradna, államunk léte kerülne veszélybe. Ha hallana azon törvényről, melynek rendelkezése szerint a lázadást szító s elvetemült polgárok ügyében, akik fegyverrel veszik ostrom alá a szenátust, erőszakot alkalmaznak a magistratusokkal szemben, s az állam ellen törnek, bármely napon le kell folytatni a tárgyalást[2]: nem a törvényt helyteleníténé, hanem a bűntett felől érdeklődne, amely miatt az eljárás folyik. Ám ha hallaná, hogy nem valamely elvetemült, vakmerő és erőszakos gaztettet tárgyalunk, hanem egy kiváló tehetségű, törekvő és nagy tekintélynek örvendő ifjú ügyében, akivel szemben annak az embernek fia lépett fel vádlóként, aki ellen ezen ifjú pert folytat és fog is folytatni[3], s hogy ezen felül egy

---

[1] Cicero 56. április 4-én, a Ludi Megalenses első napján tartotta beszédét. A Ludi Megalenses a Magna Mater Cybele ünnepe volt, amelynek alkalmával rendszeres színházi előadásokat rendeztek (mivel az előadások kezdettől fogva kapcsolódtak a vallási kultuszhoz, a fent említett Ludi Megalensesen kívül a következő ünnepeken rendeztek még ilyeneket: Ludi Romani, Ludi Plebei és Ludi Apollinares). Megjegyzendő, hogy az egész beszéden végigvonul a komikai hangulat, ennek elemei pl. egyes alakok megjelenítése és beszéltetése, valamint a komédiákból származó reminiszcenciák. (A Pro Caelio vígjátéki elemeiről s ennek kapcsán Clodia alakjáról a bevezetésben nem szólhattunk bővebben, mindez egy önálló tanulmány tárgyát képezhetné.)

[2] Caelius ellen a lex Plautia de vi (65/4) alapján folyt eljárás, s e törvény alá tartozó perek esetén ünnepnapokon is lehetett tárgyalást tartani.

[3] L. Sempronius Atratinus L. Calpurnius Bestia 17 éves fia. Bestiát a Caelius által ellene indított perben Cicero védte, amely 56. február 11-én Bestia felmentésével végződött. Caelius ezt követően újabb pert indított Bestia ellen.

kéjnő[4] segítségével támadják: nem magának Atratinusnak, a vádlónak kötelességtudását rosszallaná, hanem úgy vélné, hogy a nők önkényének kellene korlátokat szabni; titeket pedig buzgón fáradozó polgároknak tartana, akiknek még a köz ünnepnapjain sem jut pihenés osztályrészül. (2) Ugyanis ha gondosan meg akarjátok vizsgálni az egész ügyet, és helyes ítéletet akartok a magatok számára arról alkotni, bírák, úgy arra a megállapításra fogtok jutni, hogy senki sem lépett volna fel saját jószántából vádlóként, s ha mégis megtette volna, ennek kapcsán semmiféle reményt nem táplált volna magában, hacsak nem adna neki támpontot valaki másnak határtalan önkénye, s módfelett ádáz gyűlölete. Ám én a magam részéről megbocsátok Atratinusnak, eme igen művelt és kiváló ifjúnak, akihez baráti szálak is fűznek, s akinek mind fiúi kötelességtudása[5], mind társadalmi kötelezettségei[6], mind pedig ifjú kora mentségére szolgál. Ha a vádlói tisztét el akarta vállalni: fiúi érzületének tudom be, ha parancsra tette: a kényszerítő körülményeknek, ha pedig attól valamit remélt: ifjú korának. A többi vádló azonban nem érdemel kíméletet, sőt a leghatározottabban kell ellenük fellépnünk.

II.(3) Számomra, bírák, a védelem ilyetén való kezdése tűnik M. Caelius ifjú[7] korához leginkább illőnek, hogy először azon rágalmakra feleljek, amelyeket a vádlók azért koholtak, hogy ezen ifjúnak rossz hírét keltsék, hogy méltóságát meggyalázzák, s őt attól megfosszák. Atyját különféle támadások érték, egyszer azt állították, hogy ő maga van híjával a megbecsültségnek, másszor, hogy fia nem bánik vele kellő tisztelettel. Ami M. Caelius[8] tekintélyét illeti, az őt ismerők s az idősebbek előtt az én beszédem nélkül is könnyen tisztázhatja magát anélkül, hogy ő maga akár egyetlen szót is szólana: ám azok, akik nem ismerik kellőképp, mivel idős kora miatt már régóta igen ritkán fordul meg közöttünk a fórumon, biztosak lehetnek abban, hogy ami megbecsülés egy római lovagnak osztályul juthat –

---

[4] Utalás a később megnevezendő Clodiára. Meretrix: „(mereo) közszemély, örömleány, kéjhölgy (keresetmódra nézve, polgári tekintetben)". Finály H.: A latin nyelv szótára, Budapest 1884. 1224.

[5] Pietas: a rómaiak erkölcsi értékrendjében az embereknek az istenekkel, illetve az emberekkel (különösképpen a családtagokkal) szembeni helyes magatartása, így az embernek az istenek iránti tisztelete és féleime, a szülőknek a gyermek iránti szeretete stb.

[6] Necessitas: társadalmi, politikai és társasági kapcsolatok rendszere.

[7] Adulescens: a férfi 15-től 30 éves koráig számít adulescensnek, ekkor kezdheti meg a cursus honorumot. Caelius a per idején 26 éves volt.

[8] E megjegyzés az id. M. Caeliusra, az apára vonatkozik.

ez pedig nem csekély –, azzal illeték M. Caeliust, s illetik még ma is nem csupán övéi, hanem mindenki, aki őt valamely okból ismeri. (4) Azon tényt azonban, hogy valaki római lovagnak a fia, nem kellett volna a vádlóknak M. Caelius bűnéül felróniok, sem ezen birák előtt, sem előttünk, a védők előtt[9]. Amit pedig a fiúi tiszteletről mondtatok: arról ugyan kialakíthatunk magunkban valamely véleményt, ám ezt illetően a biztos ítélet joga a szülőt illeti meg. Amit mi gondolunk, a felesküdött tanúktól hallani fogod; amit a szülők éreznek, megmutatják anyjának könnyei s végtelen bánata, atyjának gyásza, nyilvánvaló szomorúsága, amit magatok is láttok, s panaszai. (5) Amit felhánytorgattatok, hogy ezen ifjú nem állna közmegbecsülésben szülővárosának polgárai előtt: ám Praetutium[10] lakosai soha egyetlen köztük élő polgártársukkal szemben sem viseltettek nagyobb tisztelettel, mint a tőlük távol élő M. Caeliusszal szemben, akit távollétében beválasztottak a legtekintélyesebb testületbe[11], amire ő nem is pályázott, s amit sok arra pályázótól megtagadtak. Így hát most válogatott szenátori rendű férfiakat és római lovagokat küldtek követségül e tárgyalásra, akiktől Caeliusnak magasztos és ékesszóló dicséretét hallottuk. Úgy vélem, hogy megvetettem azon alapokat, melyekre a védelmet építhetem, s ezek igen szilárdak, ha az övéinek ítéletére támaszkodnak. Nem tudnám eléggé figyelmetekbe ajánlani az ifjú korú Caeliust, ha nem csupán atyjának, eme igen kiváló férfiúnak, hanem ezen nevezetes és tekintélyes városának rosszallásával kerülne szembe.

III.(6) Hanem hogy a magam példáját említsem, valóban ilyen forrásokból merítve tettem szert az emberek előtti hírnevemre, tevékenységem a fórumon és életvitelem hozták meg számomra valamivel szélesebb körben a megbecsülést, éppen a hozzám közel állók ajánlásai révén. Ami pedig az

---

[9] A lex Aurelia iudiciaira (70) alapján a quaestiók tagjainak (iudices) egyharmada a lovagrendből (ordo equester) került ki. Cicero is a lovagrendből jutott el a consuli tisztségig – ősei közül senki nem viselt magistratust, így tehát homo novusnak számított. A vádlók valószínűleg azt vetették Caelius szemére, hogy nem tanúsított osztálybelyzetének megfelelő viselkedést, életvitelével és tevékenységével mint vádló olyan privilégiumokat vindikált magának, amelyek csak egy nobilist illettek meg.

[10] A szöveg itt erősen romlott, a Praestutiani rekonstrukció valószínűsíteni engedi, hogy a beszédben „praetutiani" szerepelt. Cicero feltehetően Caelius szülőhelyére utal, ami ezek alapján a Rómától észak-keletre fekvő ager Praetutianus, ennek központja a picenumi Interanmia (ma Teramo).

[11] A municipium senatusának tagjává, decurióvá választották.

erkölcstelen életvitelről[12] szóló támadásokat illeti, amelyeknél minden vádló – nem vádakkal ugyan, hanem csupán üres rágalmakkal – hosszabban időzött, úgy Caelius nem fog túlságosan bánkódni amiatt, hogy nem torzszülöttként jött a világra. Ugyanis ezen rágalmak megszokottak mindazokkal szemben, akiknek ifjúságukban nemes külső és arc adatott. Azonban más dolog rágalmazni, és más vádolni. A vád bűncselekményt követel, hogy meghatározza a tényállást, megnevezze a vádlottat, érvekkel bizonyítsa, és tanúkkal megerősítse a gyanút; a rágalmazásnak a gyalázkodáson kívül nincsen semmi célja, ha arcátlanul vetik oda, szidalmazásnak, ha szellemesen, elmésségnek hívjuk. (7) Afelett, hogy a vád ezen részének előadását éppen Atratinusnak adták, igen csodálkoztam és nehezményeztem. Ugyanis nem volt hozzá illő; sem életkora nem követelte ezt, s amint megfigyelhettétek, eme kiváló ifjú tisztessége sem engedte, hogy ilyen beszédre adja magát. Bárcsak valaki durvább természetű közületek vállalta volna a rágalmazás feladatát, akkor nyíltabban, határozottabban s a tőlem inkább megszokott módon cáfolhatnám meg e vakmerő gyalázkodást. Veled, Atratinus nagyobb kímélettel fogok bánni, mivel tisztességed féket szab beszédemnek, és figyelembe kell vennem a neked és atyádnak tett szívességet.[13] (8) A következőkre azonban mégis figyelmeztetni akarlak: először is (hogy az légy, akinek mindenki tart), hogy miként a szégyenletes dolgoktól távol tartod magad, ugyanúgy kerüld el a szabados beszédet is; aztán pedig, hogy ne szólj mások ellen olyat, amivel ha téged megrágalmaznának, elvörösödnél. Hiszen ki számára nem áll nyitva azon lehetőség, hogy életkorod és társadalmi helyzeted miatt ne szólhatna olyan arcátlan rágalmat, amilyet csak akar, határozott gyanú nélkül, ám nem nélkülözvén az azt alátámasztó érveket? Viszont a vétek azoknál keresendő, akik azt akarták, hogy így járj el; dicséret illet tisztességedért, hiszen láttuk, hogy mindezt akaratod ellenére mondtad, és tehetségedért, hogy ékesen és csiszoltan beszéltél.

IV.(9) Ám erre az egész beszédre vonatkozó védelmet rövidre lehet fogni. Ugyanis amennyiben M. Caelius életkora ezen gyanúsításnak helyt is adna, egyrészt önnön tisztessége, másrészt atyjának gondossága és nevelése

---

[12] Impudicitia: szemérmetlenség, fajtalanság; az ellenfél becsületének kikezdésére szolgáló ízetlen rágalmak egyike, a Catilina köréhez tartozók ellen igen gyakran elhangzó, ám – amint Sallustius is megjegyzi (Cat. 14.7.) – soha nem bizonyított vád.

[13] Amint már említettük Cicero volt Atratinus apjának, L. Calpurnius Bestiának a védője, s Atratinust magát valószínűleg retorikára tanította.

oltalmazta.[14] Amikor atyja feladta neki a toga virilist[15] – ehelyütt nem is szólok a magam szerepéről, ezt a Ti megítéléseitekre bízom, csupán azt említem meg, hogy atyja rögvest elhozta hozzám –, M. Caeliust senki nem látta ifjúsága virágában másként, mint atyjával, velem, vagy M. Crassus feddhetetlen erkölcsű házában, midőn a legkiválóbb tudományokban nyert képzést. (10) Ami pedig annak a felhánytorgatását illeti, hogy Caelius közeli kapcsolatban állott volna Catilinával, ezen gyanúnak még az árnyéka sem vetődhet rá. Amint tudjátok, Caelius ifjúsága idején pályázott Catilina velem együtt a consuli méltóságra.[16] Ha csatlakozott volna hozzá, vagy ha mellőlem valaha is eltávozott volna – noha sok derék ifjú tartott azon semmirekellő gyalázatos gazemberrel –, akkor vélhetnétek úgy, hogy Caelius túlságosan bizalmas viszonyt tartott fenn Catilinával. Viszont tudjuk, és láttuk, hogy a későbbiekben barátai[17] közé tartozott. Ki tagadja ezt? Azonban ehelyütt azon életkort védem, amely már önmagában is erőtlen, s mások önkényének kiszolgáltatott. Praetorságom idején[18] állandóan mellettem volt; Catilinát nem ismerte, akkoriban az propraetori tisztséget töltött be Afrikában.[19] Eltelt egy esztendő, Catilina ellen hivatali zsarolás miatt vádat emeltek. Caelius mellettem volt, még a perben sem nyújtott segítséget Catilinának.[20] Ezután következett azon év, amikor a consulatusra pályáztam, s

---

[14] Horatius is említi, milyen fontos volt számára, hogy atyja minden szégyenletes dologtól és vádaskodástól megvédte: Ipse mihi custos incorruptissimus omnis/ circum doctores aderat. Quid multa? Pudicum,/ qui primus virtutis honos, servavit ab omni/ non solum facto, verum opprobrio quoquoe turpi/ nec timuit sibi ne vitio quis verteret, olim/ si praeco parvas aut, ut fuit ipse, coactor/ mercedes sequerer; neque ego essem questus. (Hor. sat. I. 6.81-7.)

[15] A toga virilist, a gyermekek által viselt toga praetextát felváltó férfi tógát a római ifjak 15–16 éves korukban kapták meg. Ennek felöltése után vette kezdetét a tirocinium fori, a tanulmányok a fórumon egy tapasztalt szónok-politikus vezetése alatt (vö.: Tac. dial. 34.).

[16] 64-ben.

[17] Amici: itt nem csupán barátot, hanem politikai párthívet is jelent (vö. fam. 7.1.).

[18] 66-ban.

[19] Catilina 66-ban tért vissza Afrikából (Afrika itt Africa provinciát jelenti), és zsarolás miatt (de repetundis) perrel fenyegették, így akadályozta meg az akkori consul, L. Volcacius Tullus, hogy jelöltként indulhasson a következő évre szóló consuli választásokon.

[20] Catilinát 65 júliusa után fogták perbe, vádlóként P. Clodius lépett fel.

velem együtt Catilina is pályázott. Caelius soha nem csatlakozott hozzá, soha nem pártolt el tőlem.

V.(11) Csak miután oly sok éven át tevékenykedett a fórumon, anélkül, hogy gyanúba vagy becstelenségbe keveredett volna, csatlakozott az ismételten consulatusra pályázó Catilinához.[21] Mit gondolsz, meddig kellett volna még Caelius ifjúságát oltalmaznom? Nekünk, hajdan ifjúként egy olyan év következett, amikor karunkat a tógában kellett tartanunk[22], s a Mars-mezőn tunikában testedzéssel és játékkal töltöttük az időt, és ha rögtön meg is kezdtük katonai szolgálatunkat, ugyanazon rend szellemében éltünk a táborban, s a hadgyakorlaton is. Abban az életkorban, hacsak nem tudott volna komolyságával, feddhetetlenségével, otthoni neveltetésével, s egyfajta vele született tisztességgel magára vigyázni, a jogos gyalázatot mégsem kerülhette volna el, bárhogy is oltalmazzák övéi. Ám aki ifjúsága kezdetét tisztának és sértetlennek megőrizte, annak jó hírnevét és tisztességét, mikor már felnövekedett és férfiúként élt a férfiak között, senki sem vonta kétségbe. (12) Azonban Caelius, amikor már jónéhány éve a fórumon tevékenykedett, Catilinához csatlakozott. Sok mindenféle rendű és korú ember megtette ezt. Úgy vélem, emlékeztek arra, hogy Catilinában igen nagy erényeknek, ha nem is világos, ám némiképp körvonalazott nyomai fellelhetők voltak. Sok hitvány emberrel érintkezett, eközben pedig azt színlelte, mintha a legkiválóbb férfiakkal rokonszenvezne. Megvolt benne az erős hajlam az élvhajhászatra, viszont volt benne hajlandóság a szorgalmas ténykedésre is. A bujaság bűneiben égett, ám határozott érdeklődés élt benne a hadügyek iránt is. Nem élt – úgy vélem – soha a földön még egy ilyen szörnyeteg, egy olyan természet, amely ily különböző, ellentétes és egymásnak ellentmondó törekvéseket és vágyakat egyesített volna magában.

VI.(13) Ki volt egyazon időben tiszteletre méltó férfiak körében kedveltebb[23], s állott közelebb gazemberekhez? Állott valaha is polgár inkább a jobbak pártján, s volt ugyanakkor államunk ádázabb ellensége? Ki volt az élvhajhászásban szennyesebb, ki viselt el szilárdabban fáradalmakat? Ki volt

---

[21] 63-ban.

[22] Visszafogottan viselkedni, szorgalmas tanuló módjára. Quintilianus a különösképp egyszerű, gesztikulációtól teljesen mentes szónoki stílus leírásánál használja e képet (Quint. Inst. 12.10.21.).

[23] Cicero itt valószínűleg Catilinának Caesarral és Crassusszal fenntartott kapcsolatára utal.

rablószenvedélyében telhetetlenebb, ki ajándékozásában pazarlóbb? S éppen ez volt, bírák, azon emberben a csodálatos: sokak barátságát elnyerte, alkalmazkodással megtartotta, mindenkivel megosztotta, amije volt, szükség esetén híveinek szolgálatára állt pénzzel, befolyással, személyes fáradsággal, s ha a szükség úgy hozta, bűnnel és vakmerőséggel; változtatni tudta jellemét és az alkalomnak megfelelően irányítani, ide s oda hajlítani és fordítani, komolyan viselkedett a szomorúakkal, a vidámakkal szívélyesen, méltósággal az öregekkel, az ifjúsággal kedélyesen, vakmerően az elvetemültekkel, a feslettekkel pedig kicsapongóan. (14) Míg sokszínű és változékony természetével mindenünnen maga köré gyűjtött minden elvetemült és vakmerő embert, addig színlelt erényének látszatával sok bátor s kiváló férfiút is megnyert magának. Nem támadt volna belőle e birodalom elpusztítására oly bűnös elhatározás, ha számtalan jellemhibájának mondhatatlan tömege nem valamelyi tehetségben és elszántságban gyökeredzett volna. Ezért hát, bírák, ama feltételezést visszautasítom; s a Catilinával való közelebbi kapcsolat vádja sem érheti Caeliust, ugyanis ezt illetően többekkel, s némely derék polgárokkal is közösségben van. Engem, mondom, engem magamat is egykor majdnem megtévesztett[24], midőn számomra derék polgárnak, s a jó ügyért lelkesedő szilárd és hűséges barátnak tűnt, akinek gazságait előbb láttam, mint megértettem volna, előbb voltak nyilvánvalók, mint hogy gyanúmat felkeltették. S hogyha Caelius Catilina barátainak népes táborába tartozott is, úgy inkább kell fájlalnia, hogy tévedett, amint engem is gyakorta bánt tévedésem ezen ember tekintetében, mintsem félnie attól, hogy az azzal fenntartott barátság vádja érhetné.

VII.(15) Így tehát az erkölcstelenségről szóló gyalázkodásról a gyűlöletes összeesküvési rágalmakra süllyedt beszédetek. Hiszen azt állítottátok, mégha csupán tétován s érintőleg is, hogy Caelius azon barátság miatt, mely Catilinához fűzte, részt vett az összeesküvésben; ez a vádpont nemcsak hogy nem volt megalapozott, hanem abban eme ékesszóló ifjú beszéde is következetlen volt. Miféle mérhetetlen s eszeveszett dühöt találtok Caeliusban, milyen sérülést erkölcsében, természetében, helyzetében vagy sorsában? S végül hol hallottátok e gyanú kapcsán Caelius nevét felmerülni? Túl sokat beszélek egy minden kétségen felül álló dologról, ám mégis elmondom: Nem csupán, ha az összeesküvésnek részese, hanem ama bűntett ádáz

[24] Cicero 65-ben komolyan fontolgatta, hogy elvállalja Catilina védelmét a de repedundis perben (Att. 1.2.1.).

ellensége lett volna, akkor sem akarta volna soha épp ifjúkorát az összeesküvés miatt vádat emelvén ismertté tenni.[25] (16) Ami az állítólagos választási vesztegetést[26], valamint a testületi tagokat[27] és a közvetítőket[28] érintő vádakat illeti, minthogy elértem e pontig, úgy vélem, hogy cáfolatul ugyanazt kell felhoznom. Caelius soha nem lett volna oly esztelen, hogy amennyiben önmagát is ily mértéktelen választási vesztegetéssel szennyezte volna be, mást ezzel vádoljon; nem keltette volna fel mással szemben azon tett gyanúját, amelyre az állandó lehetőséget saját maga számára nyitva kívánta tartani, s ha egyszer úgy gondolta volna, hogy neki magának is felelnie kell választási vesztegetés miatti eljárásban, akkor nem emelt volna valaki ellen másodszorra is vesztegetés bűntette miatt vádat.[29] Noha ezt nem okosan és akaratom ellenére, ám mégis akkora buzgalommal teszi, hogy, úgy tűnik, inkább egy ártatlan embert üldöz, semmint saját magát illetően tartana bármitől is. (17) Adósságait vetettétek szemére, költekezése miatt dorgáltátok, könyvelését követeltétek, s lássátok, mily röviden felelek meg erre. Könyvelést nem vezet senki, aki atyai hatalom alatt áll.[30] Kölcsönt még soha nem vett. Kiadásainak egyetlen faját róttátok fel neki, lakás-

---

[25] Caelius 59-ben vádat emelt Cicero consul collegája, Antonius ellen a Catilinával állítólagosan fennálló cinkossága miatt. (Vö.: § 74).

[26] Ambitus, eredetileg a magistratusra pályázók azon tevékenységét jelölte, hogy a szavazatszerzéscéljából körbejárták a választókat; jogi terminusként a választási vesztegetést jelöli, korlátozására már 431-ben született egy plebisticum, ezt több törvény követte, Cicero consulságának évében vitte keresztül a lex Tullia de ambitut, amely az ambitus elkövetőjét 10 éves számüzetéssel és hivatalvállalástól való eltiltással büntette. Cicero éppen a Catilina összeesküvés évében védte consulként az ambitusszal vádolt L. Murenát, az ő védelmében mondott beszéde (Pro Murena) ránk is maradt.

[27] Sodales, olyan testületek tagjai, amelyeket a választások befolyásolására illetve vesztegetési ügyletek lebonyolítására alakítottak, s egyfajta lobbyként működtek. Törvényi szabályozáson kezdetben az ambitusról szóló törvényeknek képezte részét, e testületek tevékenységét 56 februárjában egy S.C., majd 55-ben a lex Licinia de sodaliciis szankcionálta.

[28] Sequestres; itt olyan ügynökök, akiknél a vesztegetési pénzeket letétbe helyezték.

[29] Ha L. Calpurnius Bestia ellen ismét vádat emel, számítania kell arra, hogy az ellenfél az ő esetleges választási működését vizsgáltatja meg.

[30] Caelius filius familiasként még patria potestas alatt állt, önálló könyvelése nem volt, gazdálkodása a peculiumra korlátozódott. (Az atyai hatalomhoz bővebben l.: Pólay E.: Az atyai hatalom intézményének alapvonalai a római jogban, Miskolc 1940; Nótári T.: De iure vitae necisque et exponendi, Jogtudományi Közlöny 1998.11. 421-434.)

költségeit, azt mondtátok, harmincezer sestertiust fizet lakásáért.[31] Most végre megértem: P. Clodius bérháza eladó, amelynek egy kis lakásában lakik Caelius, úgy tudom, tízezer sestertiusért. Ti pedig, hogy Clodius kedvébe járjatok, az ő körülményeihez alkalmaztátok hazugságaitokat.[32] (18) Felróttátok neki, hogy elköltözött atyjától. Ez pedig ebben az életkorban legkevésbé sem érdemel megrovást. Mivel már egy közvádas perben[33] – számomra sajnálatos, ám az ő számára dicsőséges – győzelmet aratott, s életkoránál fogva már közhivatalra is pályázhat, nemcsak hogy atyja engedélyével, hanem rábeszélésére költözött el tőle, s mivel atyjának háza igen távol volt a fórumtól, és hogy könnyebben felkereshessen otthonomban, s övéi is meglátogathassák, a Palatinuson csekély összegért házat bérelt..

VIII. Ehelyütt én is elmondhatom, amit a kiváló férfiú, M. Crassus, midőn Ptolemaios király jövetelét felpanaszolta, kevéssel ezelőtt mondott:

Bárcsak Pelion ligetében (a hajó) ne...

s még tovább is idézhetném a verset:

Ugyanis akkor az úrnő bolygva...

okoz nekünk gondot

Medea sajgó szívvel, kegyetlen szerelemtől megsebezve.[34]

---

[31] Caelius P. Clodiustól bérelt egy lakást harmincezer sestertiusért. A korabeli, sestertiusban megadott összeget természetesen nem lehet mai pénznemre átszámítani, tény azonban, hogy igen magas összeget jelöl.

[32] Clodius így akarta a későbbi bérlőkkel elhitetni, hogy a lakás megér harmincezer sestertiust. A köztársasági kor végén a bérleti díjakban jelentős emelkedés volt tapasztalható, különösen a divatosabb városrészek ingatlanai esetében.

[33] Publica causa; a római jogban megkülönböztetik azon bűncselekményeket, amelyek elsősorban a magánszemélyek érdekeit sértik, ezeket magánvádra üldözték (delicta), és a közérdeket sértő bűncselekményeket, amelyeket közvádas eljárásban büntettek (crimina). Ehhez bővebben l.: Zlinszky J.: Római büntetőjog, Budapest 1995.

[34] Részlet Q. Ennius (Kr.e. 239-169) Medea exul (Számüzött Medea) című tragédiájából, a dajka prológusából. Teljesebben: (Remains of old Latin, L.C.M. pp. 312-313.): utinam ne in nemore Pelio securibus/ caesa accidisset abiegna ad terram trabes,/ neve inde navis incohandae exordium/ coepisset, quae nunc nominatur nomine/ Argo, quia Argivi in ea delecti viri/ vecti petebant pellem inauratam arietis/ Colchis, imperio regis Peliae, per dolum./ nam nunquam era errans mea domo ecferret pedem/ Medea, animo aegra, amore saevo saucia. Enniushoz bővebben l.: I. Vahlen: Ennianae Poesis Reliquiae, Lipsiae 1903.; H.D. Jocelyn: The Poems of Quintus Ennius, ANRW 1972. I.2. 987-1026. E szöveghely a távolabbi expositio példájaként szolgált az antik rétoroknál (vö.: Cic. Inv. 1.91. Top.61.) A Medeához kapcsolódó gondolattársítás jól kínálta magát, hiszen a vádló, Atratinus csinos Iasonnak (pulchellus Iason) nevezte Caeliust.

Így tehát, bírák, világosan meg fogjátok érteni, amint ahhoz érkezvén bebizonyítom[35], hogy e palatinusi Medea[36] s e költözés voltak ezen ifjú számára minden rossznak, vagy méginkább minden szóbeszédnek okai. (19) Ezért tehát attól, amit a vádlók bizonyítékként felhoztak és koholtak – amint ezt beszédükből megértettem –, bízván a ti előrelátásotokban, bírák, nem kell tartanom. Azt mondták, hogy lesz egy szenátori rendű tanújuk, aki azt állítja, hogy őt Caelius a főpapi választásokon[37] tettleg bántalmazta. Tőle, ha megjelenik, elsőként meg fogom kérdezni, hogy miért nem vitte az ügyet rögtön bíróság elé, majd ha inkább akarna panaszt tenni a dologról, semmint perelni, miért inkább általatok elővezettetve jött, mint önként, s végül, hogy panaszával miért csak ennyi idővel később állt elő, s nem azonnal. Ha erre nekem világos és egyértelmű választ adna, meg fogom vizsgálni, hogy mely forrásból bukkant fel e szenátor. Ugyanis, ha tanúságtétele saját magától eredt és született, akkor talán, amint szoktam, zavarba jövök, ha azonban csupán vádatok fő ágából lett mintegy patakként ideterelve és irányítva, úgy örülni fogok, hogy, noha ily jelentős kapcsolatokon és magas támogatáson alapul vádaskodásotok, csupán egyetlen szenátort találtatok, aki nektek szívességet kívánt tenni. (Fufius tanúról.[38]) (20) Ám a sötét tanúknak ama másik csoportjától sem ijedek meg. A vádlók ugyanis azt mondták, hogy ezek olyan férfiak lesznek, akik azt állítják, hogy Caelius vendégségből hazatérő feleségeiket zaklatta. Nagy tekintélyű emberek lesznek, akik ezt eskü alatt merik vallani, ugyanis egyúttal be kell ismerniök, hogy sem tárgyalás, sem megegyezés útján soha nem tettek kísérletet arra, hogy ily súlyos jogtalanság miatt elégtételt vegyenek.[39]

IX. A támadás módját már magatok előtt látjátok, bírák, s azt vissza kell vernetek, amikor megindítják. Nem ugyanazok vádolják M. Caeliust, akik ellene e támadást intézik; nyíltan rontanak rá fegyvereikkel, ám e fegyvere-

---

[35] Vö.: § 37.

[36] Clodia.

[37] A lex Domitia (104), amit Sulla hatályon kívül helyezett, majd Caesar 63-ban újra életbe léptetett, alapján a pontifex és augur collegiumok megüresedett helyeit a pályázók a sorsolás útján kijelölt tizenhét tribus többségi szavazatával nyerték el.

[38] Hogy a szövegben itt egy tanúvallomás következett-e, korántsem biztos. Ha igen, úgy a tanú feltehetően Q.Fufius Canelus, Clodius barátja, s az 59-es év praetora volt.

[39] A női tisztességet érintő ügyekben az ún. házi bíráskodás (iudicium domesticum) keretében is lehetett eljárást folytatni, és ítéletet hozni (Hor. sat. 1.2.).

ket titkon kovácsolják. (21) Ezt nem azért mondom, hogy gyűlöletet keltsek azokkal szemben, akik számára ezen eljárásnak dicsőséget kell hoznia.[40] Kötelességüket teljesítik, s védik az övéiket, azt teszik, ami a bátor férfiak szokása: ha megsértjük őket, felháborodnak, ha feldühítjük, a harag elragadja őket, s ha kihívjuk őket, harcolnak. Ám a ti bölcsességetekre van bízva, bírák, ha méltányos dolog e bátor férfiak részéről, hogy M. Caeliust megtámadják, úgy számotokra is méltányosnak kell tűnnie annak, hogy inkább mások sérelmével, semmint saját magatok védelmével törődjetek. Hiszen látjátok, hogy mily tömeg gyűlt össze a fórumon, mily különféle állapotú s különféle érdekektől vezérelt tarka sokaság. Mit gondoltok; e tömegből hányan ajánlkoznak önként segítségül, kínálják fel támogatásukat, igérik meg tanúvallomásukat e hatalmas, tekintélyes és ékesszóló embereknek, ha úgy vélik, hogy azok valamit akarnak. (22) Ha ilyesfajta emberek esetleg valamely módon befurakodtak ezen eljárás menetébe, bölcsességetekkel szabjátok gátat kapzsiságuknak, hogy ezáltal világosan kitűnjék, hogy egyidejűleg szolgáltátok védencem javát, hivatali esküteket, s eme veszedelmes emberek befolyásával szemben az összes polgár biztonságát. Ki foglak vonni benneteket e tanúk hatása alól, s nem fogom tűrni, hogy e perben az igazság, amit semmilyen módon nem lehet megváltoztatni, a tanúk kénye-kedvére legyen bízva, mely felettébb könnyen befolyásolható, s minden megerőltetés nélkül irányítható és hajlítható. Érvekkel fogunk harcolni, napnál világosabban ragyogó bizonyítékokkal a vádaskodást visszaverni, tényeket fogunk tényekkel ütköztetni, okfejtést okfejtéssel, bizonyítást bizonyítással.

X.(23) Így tehát szívesen veszem, hogy az ügy azon részét, ami a nápolyi zavargásokat, az alexandriaiakat Puteoliban ért sérelmeket és Palla javait illeti,[41] M. Crassus már nyomatékosan és ékesszólóan taglalta. Bárcsak ugyanő még Dionról is beszélt volna. Ám mit kívántok még erről hallani? A tettesnek nem kell semmitől sem tartania, sőt be is ismerheti tettét, hiszen király; P. Asiciust pedig, akiről azt állították, hogy bűnsegédje és beavatottja volt, a bíróság ítéletében felmentette. Így tehát ez olyasfajta bűntett, amit aki elkövette, nem tagadta; aki tagadta azt felmentették; – s az legyen miatta félelemben, akire nemhogy a tettnek, de még csak a beavatottságnak gyanúja sem vetődött? S ha Asiciusnak a per inkább hasznára

---

[40] Atratinus számára, aki apjának és barátjának, Herennius Balbusnak becsületét is védte.

[41] Nem tisztázott, hogy Caeliusnak ezen eseményekhez mi köze volt.

volt semmint ártott neki a gyanúsítás, épp Caeliusnak legyen kárára a ti gyalázkodásotok, akit nemcsak a tett gyanúja, de még rosszindulatú rágalom sem érintett? (24) Ám Asicius – állítólag bizonyos mesterkedések révén lett felmentve.[42] E pont könnyen cáfolható, számomra különösképpen, aki ügyét védtem. Azonban Caelius igen helyesnek ítéli Asicius felmentését, de bármilyen is az az ügy, úgy véli, hogy annak az övéhez semmi köze sincsen. S nem csupán Caelius vélekedik így, hanem a kiváló jellemű és nagy műveltségű Coponius-ifjak, Titus és Gaius is, akik nemes igyekezetükkel és erényes életvitelükkel jeleskednek, s akik Dion halálát mindenki másnál mélyebben meggyászolták, hiszen mind tudásszomjuk és műveltségük, mind pedig a vendégbarátság szálai szorosan összefűzték őket Dionnal. Dion Titusnál lakott, amint hallottátok, akivel Alexandriában ismerkedett meg.[43] Azt, hogy mind Titus, mind pedig kiváló tulajdonságokkal ékes fivére mily nagyra tartja Caeliust, tőlük maguktól fogjátok hallani, amikor tanúvallomást tesznek. (25) Tegyük tehát ezen kérdéseket félre, hogy végre rátérhessünk azokra, amelyek ezen per alapját szolgáltatják.

XI. Észrevettem, bírák, hogy barátomat, L. Herenniust feszült figyelemmel hallgattátok. Noha főként tehetsége és beszédének stílusa ragadott meg, mégis tartottam olykor attól, hogy a vádra finoman kihegyezett beszéde csendben és észrevétlenül közel férkőzhet hozzátok. Sokat beszélt ugyanis fényűzésről, élvhajhászásról, az ifjúság bűneiről s az erkölcsökről, és ő, aki az életben egyébként békés természetű, s akinek műveltsége mindenki számára kedves és kellemes, e perben mintegy zord nagybácsinak, censornak, iskolamesternek mutatkozott; oly szigorral korholta M. Caeliust, mint soha egyetlen atya sem dorgálta fiát, hosszan taglalta féktelenségét és szabadosságát. Röviden szólva, bírák, elnézem nektek feszült figyelmeteket, ám engem megrémített a beszédnek oly zordon és kemény hangvétele. (26) Az első pont, amely rám kevésbé volt hatással, Caeliusnak barátommal, Bestiával való kapcsolatáról szólt, valamint arról, hogy nála étkezett, meglátogatta

---

[42] Praevaricatio: azon vádló tevékenysége, aki titkos kapcsolatot tart fenn a másik féllel, ill. egy, a vádlottal szemben elnézőbb vádló állítása. Caeliust nyilvánvalóan mint Asiciusnak, vagy annak vádlójának, Calvusnak barátjaként keverték gyanúba.

[43] Cicero ezzel utal arra, hogy Dion nem azért költözött Titus Coponiushoz, mert L. Lucceiusnál már nem érezte volna magát biztonságban. G. Coponius valószínűleg 39-ben volt praetor, a két fivért Cicero másutt is említi (vö. Balb. 53.).

otthonában, és támogatta pályázatát a praetori tisztségre.[44] Ezen állítások nincsenek rám hatással, mivel nyilvánvalóan hamisak: ugyanis azok, akikről azt mondja, hogy szintén Bestiánál étkeztek, vagy nincsenek jelen, vagy pedig ugyanazt kell mondaniok, mint Herenniusnak. Azon kijelentés is érdektelen számomra, miszerint ő egyesületi társa Caeliusnak a Lupercusoknál.[45] Valóban durva, paraszti és bárdolatlan egy társaság a Lupercus-testvéreké, akiknek erdei szövetsége előbb alapíttatott, mint hogy kultúra és törvények léteztek volna, ha némely tagok nem csupán feljelentgetik egymást, hanem a vádemelésnél a társasági tagságra is felhívják a figyelmet – mintha attól tartanának, hogy azt valaki nem tudja. (27) Ám mindezeket mellőzöm; s azon vádpontokra figyelek, amelyek mélyebben érintettek. Az élvhajhászás miatti korholás hosszú volt, s kevésbé szigorú, inkább tűnt értekezésnek, mint zord erkölcsprédikációnak, s annál élénkebb figyelem kísérte. Ugyanis barátom, P. Clodius meglehetősen hatásosan és szilajul dühöngött, s mindent felettébb nagy hangon igen éles szavakkal illetett; noha méltányoltam ékesszólását, mégsem rettentem meg tőle; ugyanis már jónéhány perben láttam őt eredménytelenül perlekedni. Elsőként pedig neked felelek, Balbus, szíves engedelmeddel, ha lehetséges, ha szabad egy olyan embert védenem, aki egy meghívást sem utasított vissza, aki parkokban sétált, aki illatszereket használt, s aki felkereste Baiaet.[46]

XII.(28) Mindenesetre láttam és hallottam, hogy polgárságunk körében sokan nem csupán ajkukkal ízlelték meg, vagy ahogy mondani szokták, ujjuk hegyével érintették az ilyesfajta élet kelyhét, hanem egész ifjúságukat a gyönyör hajhászásával fecsérelték el, ám egy idő után kiemelkedtek ebből, s ahogy mondani szokták, az erény útjára tértek, s tekintélyes és kiváló emberekké váltak. Hiszen közmegegyezés engedélyez ezen életkor számára bizonyos szórakozást, s maga a természet árasztja el az ifjúságot szenvedélyekkel. S ha a szenvedélyek úgy törnek felszínre, hogy senki életét nem

---

[44] A vád a baráti kötelesség megszegésére utal: Caeliust Calpurnius Bestiával állítólag politikai barátság kötötte össze, ezért nem lett volna szabad ellene vádat emelnie.

[45] A Lupercusok kultikus közösséget alkottak, február 15-én ünnepelték a Lupercaliát, e termékenységi rítusokat magába foglaló ősi pásztori ünnepet. Mind Caelius, mind pedig Herenius tagja volt e testületnek. A késői köztársaság korában a Luperci presztízse jelentősen csökkent, vö. Cic. Phil. II.85. A Lupercaliához bővebben l.: W.Pötscher: Die Lupercalia. Eine Strukturanalyse, Grazer Beiträge 11., 1984, 221-249.

[46] Baiae Cummae és Puteoli közt fekvő, szabadosságáról, fényüzéséről és mondainségéről híres-hírhedt fürdőhely volt (vö.: Sen. ep. 51.3.).

veszélyeztetik, senki otthonát nem dúlják fel úgy jelentéktelennek és elviselhetőnek szokták ezeket tartani.[47] (29) Nekem azonban úgy tűnt, hogy te az ifjúság általános rosszhírét felhasználván akartál Caelius ellen gyűlöletet szítani. Így tehát a beszédednek szentelt néma figyelem is onnan eredt, hogy ezen egyetlen vádlottat látván magunk előtt, sokak vétkein elmélkedhettünk. Igen könnyű a fényűzést felpanaszolni. Egy nap kevés volna, ha mindazt, amit e tárgyról el lehet mondani, megkísérelném kifejteni: véget nem érő beszédet lehetne tartani az elcsábításokról, a házasságtörésekről, a pimaszságról és a pazarlásról. Akár vádlott nélkül is, ezen bűnöket előszámlálván maga a dolog ellen is lehetne ékesszólóan és hatásosan vádbeszédet mondani. Ám a ti bölcsességetek feladata, bírák, hogy ne hagyjátok figyelmeteket a vádlottról elterelni, s hogy erkölcsi szigorotok és tekintélyetek élét, amelyet a vádló az ügy, a bűnök, az erkölcsök s a kor ellen irányított, ne a vádlott személye ellen fordítsátok, hiszen nem önnön vétke, hanem sokak bűne miatt vált méltatlanul ellenszenvessé. (30) Így hát erkölcsi szigorodra nem merek olyan feleletet adni, amilyet kellene. Hivatkozhatnék az ifjúságnak adott szabadságra, és így elnézésedet kérhetném számukra. Ezt, amint mondottam, nem merem; nem élek az életkor kínálta mentséggel, lemondok a mindenki által elismert jogosultságról; csupán azt kérem, hogy amennyiben manapság az ifjúság adósságai, pimaszsága és élvhajhászása miatt általános, s amint látom igen heves ellenszenv tárgya, úgy az idegen vétek, az életkor és a korszak bűnei ne Caeliusnak váljanak kárára. S mikor én ezekhez ragaszkodom, nem utasítom vissza azt, hogy a személy szerint ellene felhozott vádakra kimerítően pontos feleletet adjak.

XIII. Két vádpontunk van: az arany és a méreg; ezeknek kapcsán egy és ugyanazon személyről van szó. Azt mondják, az aranyat Clodia adta, a mérget pedig azért szerezték, hogy Clodiának adják be. Minden más állítás rágalom és nem vád, inkább illik arcátlan civakodáshoz, mint közvádas eljáráshoz. „Házasságtörő, szemérmetlen, szavazatokkal üzérkedő" – ezek gyalázkodások, nem vádak. Ezen gyanúsításoknak semmiféle alapja, semmiféle támpontja nincsen. A dühödt vádló vaktában és bizonyság nélkül szórta szítkait. (31) E két vádpontnak azonban már látom a forrását, látom a szerzőjét, látom magát a pontosan megnevezhető személyt. Caeliusnak aranyra volt szüksége, Clodiától kapott, tanúk nélkül kapta, addig tartotta meg, ameddig csak akarta. Ebben egy bensőségesen bizalmas viszony egyértelmű

[47] Vö.: § 42.

jelét látom. Ugyanőt Caelius meg akarta ölni; mérget szerzett, felbérelte a szolgákat, meghatározta a helyet, s a mérget titokban oda elvitte. Ebben megint csak hatalmas gyűlöletet látok, ami egy kiméletlen szakítás folytán keletkezett. Ezen perben, bírák, az egész ügy Clodia körül forog, e nemcsak hogy híres, hanem igen hírhedett nő körül, akiről nem mondok semmi mást, hogy a vádakat visszaverjem. (32) Te pedig, Gnaeus Domitius[48], kiváló bölcsességednél fogva belátod, hogy most egyedül ezzel a nővel van dolgunk. S ha nem maga mondaná, hogy aranyat kölcsönzött Caeliusnak, s nem vádolná meg ugyanőt azzal, hogy az mérget készített számára, arcátlanul járunk el vele szemben, ha mint úrihölgyet másként nevezzük, mint ahogy azt egy úrinő méltósága megköveteli. Ha viszont ettől a nőtől eltekintünk ezen ügyben, nem marad ellenfeleinknek egyetlen vádpontja, semmiféle eszköze arra, hogy M. Caelius ellen támadást intézzenek; s mi mást kell tennünk nekünk védőknek, hacsak nem azt, hogy visszaverjük azokat, akik bennünket támadnak? S ezt jóval erélyesebben tenném, ha nem gátolna benne azon ellenséges viszony, amely köztem és e nő férje között fennáll – bátyja közt akarom mondani, itt mindig megbotlik a nyelvem.[49] Most tehát mérséklettel fogok eljárni, s nem megyek tovább, mint arra védői kötelességem és maga az ügy kényszerít: ugyanis sohasem szándékoztam nőkkel ellenséges viszonyt fenntartani, különösképp azzal a nővel nem, akit általánosan inkább mindenki barátnőjének, semmint bárki ellenségének tartanak.

XIV.(33) Ám előbb megkérdem tőle magától, miként kívánja inkább, hogyan viselkedjek vele, zordul, szigorúan, régi szokás szerint, avagy kedvesen, elnézően és udvariasan. Ha régiesen komor hangon és stílusban szólok, akkor meg kell idéznem valakit az alvilágból, a szakállas atyák közül, s nem egy olyat, akinek csinos szakálla van, amilyet Clodia az ifjakon szeret, hanem valakit, aki olyan félelmetes szakállt visel, mint amit a régi szobrokon és az ősök képmásain látunk, hogy majd ő dorgálja meg e nőt, s helyettem beszéljen, nehogy Clodia még rám haragudjon meg. Jelenjék meg tehát valaki az ő saját családjából, talán leginkább ama nagy Appius Clau-

---

[48] Gnaeus Domitius Calvinus a per idején praetor és a quaestio elnöke volt.

[49] Cicero itt a Clodia és fivére, Clodius közötti vérfertőző kapcsolatra utal (vö. Cic. Mil. 73.; dom. 92.; Att. 2.1.5.; ad Q. fr. 2.3.2.).

dius Caecus[50], neki fog ez még a legkevésbé fájdalmat okozni, hiszen nem fogja látni e nőt. Ha ő megjelenne, bizonyára így támadna rá, és így beszélne[51]: „Asszony, mi dolgod neked Caeliussal, ezzel a suhanccal, egy idegennel? Miért voltál vele oly bensőséges kapcsolatban, hogy aranyat kölcsönöztél neki, majd pedig oly ellenséges viszonyban, hogy mérgétől kelljen félned? Nem láttad atyádat, nem hallottad, hogy nagybátyád, nagyapád, dédapád, ükapád és szépapád mind consulok voltak?[52] (34) Nem emlékszel, hogy röviddel ezelőttig Q. Metellusnak[53] voltál felesége, azon kiváló, bátor, s hazáját mindenek felett szerető férfiúnak, aki épphogy csak kilépett háza küszöbén, s erényével, dicsőségével és tekintélyével felülmúlt szinte minden polgárt? Nagy tekintélyű nemzetség sarjaként egy dicső családba mentél férjhez, miért voltál oly bizalmas viszonyban Caeliusszal? Rokonságban, sógorságban, baráti viszonyban állt férjeddel? Egyik sem. Mi más volt ezt hát, mint könnyelműség és élvhajhászás? S ha már férfi őseid képmásai nem voltak rád hatással, nem intett legalább nősarjam, a neves Quinta Claudia[54] arra, hogy házunk asszonyainak jeles dicsőségét buzgón kövesd; sem

---

[50] Appius Claudius Caecus (312-ben censor, 307-ben és 296-ban consul), öreg korára megvakult, ezért kapta a Caecus (vak) melléknevet. Ő építtette a Via Appiát és az Aqua Appiát; korának tekintélyes politikusa és szónoka volt. Bővebben l.: E. Ferenczy: La carriére d'Appius Claudius Caecus jusqu'á la censure, Acta Antiqua 13 (1963) 379-404; uő.: The Censorship of Appius Claudius Caecus, uott. 15 (1967) 27-61.; uő.: The Carreer of Appius Claudius Caecus after the Censorship, uott. 18 (1970) 71-103.

[51] Oratio figurata vagy sermocinatio; a jelen nem lévő személyek beszéltetése, a halottak „megidézése", az elvont fogalmak megszemélyesítése és megszólaltatása alapjában véve a genus grande, a fennköltt stílus sajátja, ám Cicero itt az ősatya megidézésével inkább a helyzet komikumát kívánja fokozni. (A ciceroi stílushoz ill. stíluselmélethez bővebben l.: Adamik T.: Antik stíluselméletek Gorgiastól Augustinusig, Budapest 1998.)

[52] Cicero iróniája azon családok ellen irányul, amelyekben a consuli méltóság mintegy örökletes volt. A gens Claudiában 32 consult, 7 censort, 5 dictatort és 7 triumphust tartottak számon.

[53] Q. Metellus Celer a római nobilitas egyik legtekintélyesebb családjából származott, 63-ban praetorként támogatta Cicerót, 60-ban consulként megakadályozta, hogy P. Clodius a plebshez csatlakozzék, s így gátat vetett ténykedésének. Feleségével, Clodiával igen rossz házasságban élt, s mikor 59-ben váratlanul meghalt, felettébb erős volt a gyanú, hogy Clodia mérgezte meg.

[54] Claudia Quinta, Appius Claudius Caecus unokája. A Magna Mater Cybelének Rómába történő bevonulása (Kr.e. 204) alkalmával istenítélet révén bizonyította be ártatlanságát. E történetet minden évben újra bemutatták a színpadon, éppen a Ludi

ama híres Vesta-szűz, Claudia, aki triumphust tartó atyját átölelvén nem engedte, hogy azt az ellenséges néptribunus lerántsa kocsijáról?[55] Miért voltak rád nagyobb hatással fivéred vétkei, mint az atyai és ősatyai erények, amelyek az én időmtől fogva családunk mind férfi-, mind nőtagjaiban megmutatkoztak? Azért akadályoztam meg a Pyrrhussal kötendő békét[56], hogy te nap mint nap parázna szerelmekre köss megállapodásokat, azért láttam el Rómát vízzel[57], hogy te azt fajtalan célokra használd, azért építtettem utat[58], hogy te azon idegen férfiak kíséretében sétálj?

XV.(35) De miért is beszéltettem, bírák, egy ilyen tekintélyes szereplőt, hogy attól kelljen tartanom, a nevezett Appius hirtelen Caeliushoz fordul, s censori szigorával őt is vádolni kezdi? Ám ezt későbbre halasztom, bírák, s erősen bízom abban, hogy M. Caelius életvitelét a legszigorúbb bírálókkal szemben is igazolni tudom. Te pedig, asszony – most már én beszélek veled, anélkül, hogy más szereplőt szólaltatnék meg –, ha mindazt, amit teszel, amit mondasz, amit felhánytorgatsz, amit tervezel, s amivel Caeliust vádolod, bizonyítani kívánod, meg kell magyaráznod és fel kell fedned e különösen nagy bizalmasság, szoros kapcsolat és bensőséges viszony körülményeit. A vádlók ugyanis élvhajhászásról, szerelmeskedésről, házasságtö-

---

Megalenses alkalmával (amikor e beszéd is elhangzott), s amely ünnepi cselekményeken Clodius mint aedilis vett részt. Ezen s a következő példáknak a jelennel történő összevetésével Cicero iróniája a csúcsra érkezik.

[55] Appius Claudius Pulcher 143-ban consulként a salassusok (észak-itáliai kelta törzs) feletti győzelmét kívánta diadalmenetben ünnepelni (Liv. perioch. 53.), ám ebben egy néptribunus meg akarta gátolni. Leánya, Claudia megakadályozta ebben a néptribunust, ugyanis a Vesta-szűz ellen az nem léphetett fel erőszakkal, hiszen a papnő szent és sérthetetlen (sacrosancta) volt. Ha valaki lerántja a diadalmenetet ünneplőt kocsijáról (fehér lovak vonta quadriga), az nem csupán a consul méltóságán ejt csorbát, hanem a triumphusnak, mint vallási eseménynek a megzavarását is jelentette, s ez jóval súlyosabban esett volna latba. Vö.: Th. Köves-Zulauf: Bevezetés a római vallás és monda történetébe, Budapest 1996., 151. és köv.

[56] Appius Claudius Caecus veszélyesnek és elhamarkodottnak ítélte a békekötést Pyrrhus királlyal, Cicero korában az e tárgyban tartott senatusi beszéde még megvolt (vö. Cic. Brut.61.; Cato 16.).

[57] Az első római vízvezetéket Appius Claudius Caecus építtette 312-ben (Aqua Appia).

[58] Appius Claudius Caecus 312-ben kezdte meg a Róma-Capua közti Via Appia építését (Liv: 9.29.). 244-re az utat valószínűleg kiépítették Beneventumon Venussian és Tarentumon keresztül Brundisiumig.

résről, Baiaeről, pajzán fürdőzésről, tivornyázásról, dalolásról, zenélésről és csónakozásról fecsegnek, s értésünkre adják, hogy a te beleegyezéseddel beszélnek minderről. Ezen állításokat, minthogy te valamely meggondolatlan és fékevesztett szándékkal a fórumra s a bíróság elé akartad vinni, vagy vissza kell vonnod és hamisnak kell nyilvánítanod, vagy pedig be kell ismerned azt, hogy sem vádjaid, sem tanúvallomásod nem érdemelnek hitelt. (36) Ha viszont szívesebben vennéd, ha udvariasabban járnék el veled, hát úgy fordulok hozzád. Elküldöm ezt a durva és már-már falusias vénembert; kortársaid közül választok valakit, talán legifjabb fivéredet[59], aki e tekintetben tökéletes világfi; aki téged mindenek felett szeret, és aki mint kisfiú, nem tudom, mi okból, azt hiszem azért, mert félénk volt, s rettegett a kísértetektől, gyakran veled, nővérével bújt ágyba. Képzeld el tehát, hogy ő beszél hozzád: „Miért csapsz ekkora hűhót, nővérem? Mit balgáskodsz?

„Miért csinálsz nagy kiabálva bolhából elefántot?"[60]

„Megakadt a szemed a szomszéd ifjún; sudár termete, ragyogó arca és tekintete megragadott, gyakrabban akartad látni, sűrűbben voltál vele a parkban; te, a nagyvilági nő, a vagyonoddal magadhoz akartad láncolni a takarékos és fukar atya hatalom alatt levő fiát. Nem voltál erre képes; engedetlenkedett; elutasított; elküldött, úgy gondolta, nem érnek annyit az ajándékaid. Válassz egy másikat! Vannak a Tiberis partján a helyet gondosan kiválasztva telepített kertjeid, ahová az egész fiatalság eljár úszni; ott mindennap van lehetőséged arra, hogy valakit kiválassz. Miért akaszkodsz rá arra, aki elutasít?"

XVI.(37) Most pedig visszatérek hozzád, Caelius, s megint apai tekintélyt és szigort öltök magamra. Ám még kétségben vagyok afelől, hogy melyik apaszerepet válasszam, egy heves és zord atyáét Caecilius komédiájából[61]:

„Mert most lángol dühöm, most telik meg a szívem haraggal."

---

[59] P. Clodius Pulcher, aki 58-ban tribunus plebisként száműzetésbe küldte Cicerót.

[60] A következő töredékek Caecilius Statius (c. 219-168.) elveszett, feltehetően Menandrost adaptáló komédiáiból származnak; Cicero Caeciliust a talán legnagyobb komédiaírónak (fortasse summus comicus – opt. gen. 1.2.) nevezi, 56 és 54 között keletkezett beszédeiben gyakran idézi. Quid clamorem, exorsa verbis parvam rem magnam facis? – Vitatott, hogy Cicero e mondatot Caeciliustól szó szerint vette-e át, vagy maga parafrazeálta.

[61] Caecilius komédiáinak apafigurái általában igen mogorvák, vö.: Cic. Rosc. Am. 46.

Vagy inkább emezt:

„Ah, te szerencsétlen, te galád."[62]

Vasból van ezen atyák szíve:

„Mit mondjak, mit kívánjak még? Hiszen mindent meghiúsítasz, amit akarok, rút tetteiddel."[63]

Ezeket igen nehezen lehet elviselni. Egy ilyen atya ezt mondaná: „Miért igyekeztél e kéjnő közelébe, s megismervén csábításait, miért nem menekültél el tőle?"

„Miért kezdtél viszonyt egy idegen nővel? Szórd és pazarold el vagyonod, a tieddel teheted bátran. S ha majd ínségre jutsz, te fogod bánni, nem én. Nekem még van annyim, hogy hátralévő időmet kényelemben leélhessem."[64]

(38) E zord és szigorú öregnek azt felelhetné Caelius, hogy nem szenvedélytől vezettetvén tért le a helyes útról. Milyen bizonyíték van erre? Nem voltak pazarló kiadásai, nem vesztette el vagyonát, nem csinált adósságot. Viszont szóbeszéd tárgya volt. Hányan vannak, akik ezt el tudják kerülni, különösképp ebben a rosszmájú városban? Azon csodálkozol hát, hogy e nő szomszédjáról rosszat hallottál, akinek tulajdon fivére sem menekült meg az ellenséges pletyka elől? Most pedig egy szelíd és elnéző atyához, egy olyanhoz, mint ez:

„Betört egy ajtót, megcsináltatjuk, széttépett egy ruhát, kijavíttatjuk." [65]

Caeliusnak nála szerfelett könnyű dolga volna. Hiszen mi alól nem tudná magát egyszerűen tisztázni? Az említett nőről többet nem szólok; ámha egy, a fentitől igen különböző olyan nőről lenne szó, aki mindenkivel összeadja magát, aki mindig nyíltan új szeretőt választ magának, akinek parkjaiba és baiaei házába minden kéjencnek szabad bejárása van, aki még ifjakat is kitart, és atyjuk fösvénységét saját költségén ellensúlyozza, s ha e

---

[62] Nunc enim demum mi animus ardet, nunc meum cor cumulatur ira. – O infelix, o sceleste!

[63] Egon quid dicam, quid velim? quae tu omnia/ tuis foedis factis facis ut nequiquam velim.

[64] Cur alienam ullam mulierem nosti? Dide ac disice;/ per me tibi licet. Si egebis, tibi dolet, non mihi./ Mihi sat est qui aetatis quom relicuom est oblectem meae.

[65] E sorok Terentius (Kr.e. 195/85-160) Adelphoe című komédiájából származnak: Fores ecfregit restituentur; discidit/ vestem resarcietur (120-1.). Ehhez bővebben l.: Tegyey I.: Terentius: Adelphoe, Auctores Latini XVII., Budapest 1973; Maróti E.: Terentiana, Antik Tanulmányok 7. (1960) 27-36.

nő, mint vígözvegy vakmerően és szabadosan, mint gazdag és élvhajhász személy pazarlóan és kéjnő módjára élne, hát házasságtörőnek kellene-e tartanunk azt a férfit, aki csak egy kicsivel is közvetlenebbül üdvözölte?

XVII.(39) Mondhatná valaki: „Ez hát az általad hirdetett erkölcsi fegyelem? Így neveled az ifjúságot, ezért ajánlotta hát be hozzád e fiút atyja, ezért bízta nevelésedre, hogy szerelmeskedéssel és élvhajhászattal töltse el ifjúságát, s hogy te ezen életet és hajlamokat még védelmedbe is vedd?" Bírák, ha élt olyan ember, akinek akkora volt jellemszilárdsága s hajlama az erényre és a mértékletességre, hogy minden élvezetet megvetett, s egész életét csak teste munkabírásának növelésére és szelleme pallérozásának szentelte, nem talált örömet a pihenésben, a felüdülésben, kortársai szórakozásaiban, a játékokban és a lakomákban, s úgy vélte, hogy az életben csak azon dolgokra kell törekedni, amelyekhez dicsőség és tekintély társul, úgy tartom, hogy az az ember isteni tulajdonságokkal volt megáldva és ékesítve. Úgy vélem, e nemből származtak az olyan férfiak, mint Camillus[66], Fabricius[67], Curius[68] és mindazok, akik államunkat a szerény kezdetekből ily hatalmassá tették. (40) Ám ilyesfajta erényeket manapság már nemcsak hogy közöttünk, de még könyvekben is ritkán találunk. Még azon írások is, amelyek ezen ősi szigort idézték fel, kimentek a divatból; s ez nemcsak ránk áll, akik ezen elveket és életmódot inkább tetteinkkel, semmint szavainkkal követtük, hanem a görögökre, e kiváló műveltségű népre is, akik noha mindezt nem tudták tettekre váltani, ragyogóan és nagyszerűen beszéltek és írtak róla. Azonban az idők megváltoztával az erkölcsök a görögöknél is megváltoztak[69]. (41) Így hát egyesek azt állították, hogy a bölcs em

---

[66] M. Furius Camillust ötször választották dictatorrá, 396-ban elfoglalta Veiit, majd 387-ben megmentette Rómát a gall betöréstől, ezért a Város második alapítójaként tisztelték.

[67] C. Fabricius Luscinus 282-ben és 278-ban volt consul, második consulsága idején Pyrrhust kiüzte Itáliából, 278/7-ben triumphust tartott a samnisok és tarentumiak felett.

[68] Manlius Curius Dentatus 290-ben, 284-ben (cos. suff.), 275-ben és 275-ben volt consul. Döntő vereséget mért Pyrrhusra Maleventum (a későbbi Beneventum – a névváltozásról l.: Th. Köves-Zulauf: Bevezetés 92 és köv.) mellett. Magistratusa után visszatért sabinumi birtokára, s a vidéki gazda egyszerű életét élte.

[69] Görögország a rómaiaktól elfoglaltatván 146-ban veszítette el függetlenségét.

ber mindent a gyönyör érdekében tesz[70], s még a tanult emberek sem riadtak vissza ezen rút beszédtől; mások úgy vélték, hogy az erényt összhangba kellene hozni a gyönyörrel[71], így megkísérelték e két ellentétes dolgot szónoki ügyességgel összekapcsolni; akik pedig azt hirdették, hogy a dicsőséghez egyedül a meredek és rögös út vezet[72], azok elhagyatván szinte teljességgel egyedül maradtak iskoláikban. Maga a természet is sok csábítást szült számukra, amelyektől elbódíttatva az erény is letér időnként a helyes ösvényről; az ifjúságnak sok veszélyesen kecsegtető utat mutat, amelyeken járván vagy akárcsak rálépvén is aligha kerülheti el a bukást vagy az elbotlást; sok felettébb kellemes és változatos dolgot tár elénk a természet, amely nem csupán az ifjúi, hanem még az érettebb kort is magával ragadja. (42) Ezért hát, ha esetleg találtok valakit, aki megveti azt, hogy szemét a dolgok szépsége, szaglását egy illat, őt magát egy érintés, egy íz megragadja, aki fülét minden kellemes hangzat előtt bezárja, talán én és még néhányan úgy fogjuk vélni, hogy ezen ember iránt az istenek különösképpen kegyesek voltak, a legtöbben azonban azt gondolnák, hogy az istenek haragja sújtja.

XVIII. Hagyjuk el tehát ezen elvadult, gondozatlan s lombokkal és ágakkal körülzárt utat. Engedélyezzünk bizonyos szórakozást ezen életkornak, éljen hát az ifjúság szabadabban, nem ellenzünk minden élvezetet; nem kell, hogy mindig az igazság és szigor elve érvényesüljön, győzedelmeskedjék hát olykor az élv és a gyönyör a józan ész felett, mindaddig, amíg abban ezen szabály és mérséklet érvényesül: Őrizze meg az ifjúság az illő szemérmet, s ne rabolja meg másét, atyai vagyonát ne tékozolja el, uzsora által ne hagyja magát tönkre tenni, ne támadjon más otthona és jó híre ellen, ne hozzon a tisztákra szennyet, a feddhetetlenekre romlást, a tisztességesekre gyalázatot, ne tartson senkit erőszakkal rettegésben, ne vegyen részt cselvetésben és óvakodjék a bűntől! Miután pedig eleget tett az élvezetek

---

[70] Az epikureusok tanításáról adja vissza Cicero az általánosan elterjedt véleményt. A hedonéről szóló epikureus tanítást már a rómaiak is gyakorta félreértelmezték (így pl. Sen. contr. 2.6.2.); Cicero nem rokonszenvezett e filozófiai iskolával, Caesar viszont igen közel állott hozzájuk.

[71] A peripatetikusok és az akadémikusok tanítása a rómaiak értelmezésében mintegy középutat jelentett az epikureizmus és a sztoa között (vö.: Tusc. 5.85., Off. 3.119.).

[72] A sztoa szigorúbb irányzata. Cicero maga Panaitios mérsékelt sztoicizmusához állott közel, ám igazi rómaiként némi gyanakvással viseltetett a szigorúan filozófiai doktrínákkal szemben.

csábításának, s bizonyos időt eltöltött az életkorának megfelelő kedvtelésekkel s az ifjúság ezen haszontalan vágyaival, fordítsa valamikor figyelmét az otthon, a fórum és az állam élete felé; ezáltal tűnjék ki, hogy azt, amit korábbi gondolkodásmódjukkal nem láttak át, az attól való csömör miatt elvetik, s miután tapasztalás útján megismerték, megvetéssel sújtják. (43) Mind a mi, mind atyáink, mind pedig ősatyáink idejében sok kiváló és tekintélyes férfiú került ki azok közül, akikben, miután az ifjúkori vágyak kitombolták magukat, érettebb korukra nagyszerű erények mutatkoztak meg.[73] Ezek közül inkább senkit sem neveznék meg, ti magatok is emlékezhettek.[74] Nem akarom ugyanis azon bátor és nagyhírű férfiaknak akár csak a legkisebb hibáját is hatalmas dicsőségével kapcsolatba hozni. Ha akarnám, sok kitűnő és ragyogó férfiút fel tudnék sorolni, akiknek ifjú korukban túlzott szabadosságukat, részint pazarló fényűzésüket, nagy adósságaikat, költekezésüket és élvhajhászásukat emlegették, s ma már mindezt, miután számos erényükkel elfedték, mint ifjúkori botlást lehetne menteni.

XIX.(44) Ami pedig M. Caeliust illeti – bizakodóbban beszélhetek ugyanis tisztes kedvteléseiről is, mert bölcsességetekben bízván jónéhány dolgot nyíltan elétek merek tárni –, az ő esetében nem találkozom fényűzéssel, költekezéssel, adóságokkal, lakomák és ivászatok iránti vággyal. Hiszen a gyomornak és toroknak vágyai az életkor előre haladtával nemhogy csökkennének, hanem még nőnek. A szerelmeskedés vágya, s az, amit gáláns kalandoknak hívunk, s amelyek a határozott jellemű emberek számára már nem okoznak nehézségeket – ugyanis korán és gyorsan lelohadnak e kívánságok –, mindezek soha nem kerítették Caeliust teljességgel hatalmukba. (45) Hallottátok, amikor saját védelmében beszélt[75], hallottátok a korábbiakban, midőn vádolt[76] – mindezt csupán azért mondom el, hogy őt védjem, nem azért, hogy dicsekedjem vele[77] –, jártasságotok folytán felfigyeltetek a beszéd stílusára, választékosságára, a gondolatok és a kifejezések

---

[73] Cicero itt feltehetően Caesarra utal.

[74] A. Gellius (N.A. 6.8.) arról tudósít, hogy Scipio Africanus maiornak ifjú korában nem volt egészen feddhetetlen a reputációja, Polybius pedig a női nem nagy kedvelőjének nevezi (10.19.).

[75] Caelius kezdte meg a védőbeszédek sorát.

[76] C. Antonius (63. cos.) perében 59-ben, majd L. Calpurnius Bestia perében 56-ban.

[77] Caeliust Cicero tanította retorikára.

gazdagságára. S nem csupán azon tehetséget láttátok nála megcsillanni, amely önnön erejénél fogva még akkor is érvényesül, ha szorgalmasan nem gondozzák: ám megtalálható önála, hacsak jóakaratom nem tesz elfogulttá, a biztos alapelveken nyugvó, nagy mügonddal és fáradtsággal kimunkált okfejtés is.[78] S tudjátok meg, bírák, hogy azon élvhajhászat, amit itt Caelius szemére vetnek, s ezen tehetség, amelyről én beszélek, nem könnyen férnek meg egyetlen emberben. Lehetetlen ugyanis, hogy egy emberi szellem, amely átadta magát az élvezeteknek, a szerelemnek, a vágynak, a gyönyörnek, amelyet gyakorta a szerfeletti bőség, nem ritkán a túlzott ínség korlátoz, annak, bármi s bármilyen legyen is az, amit mi itt szónokként művelünk, meg tudna felelni, nem is annyira a szónoki technika, mint inkább a logikus gondolkodás követelményeinek. (46) Vagy tudjátok más okát adni annak, hogy miért választják és választották mindig is oly kevesen e tevékenységet élethivatásul, noha az ékesszólásnak jutalma igen nagy, s sok öröm, dicsőség, befolyás és tekintély forrása? E pályán meg kell tagadni magunktól minden élvezetet, le kell mondanunk minden szórakozásról, játékról, tréfáról, lakomákról, sőt szinte még a barátokkal folytatott beszélgetést is el kell hagynunk. Ezért taszítja az embereket e hivatás, s riasztja el e tanulmányoktól, nem azért, mert akár a tehetségnek, akár az ifjúkorban szerzett előképzettségnek híjával volnának. (47) S vajon Caelius, ha olyannyira átadta volna magát annak az életvitelnek – amint azt vádlói állítják –, bíróság elé állíthatott volna-e már ifjú korában egy consulságot viselt férfiút?[79] Ha menekülne a fáradozás elől, ha fogva tartanák az élvezetek, nap mint nap csatasorba állna, ellenségeket szerezne magának, bíróság elé állíttatna-e bárkit is, főbenjáró büntetés veszélyét vállalná magára, vajon küzdene-e az egész római nép színe előtt immáron oly sok hónapja életben maradásáért vagy akár a dicsőségért?

XX. Tehát nem jelent semmit sem az a szomszédság, semmit az emberek által terjesztett szóbeszéd, semmit sem, amiről egész Baiae beszél? Baiae nemcsak hogy beszéli azt, hanem valósággal visszhangozza: odáig

---

[78] Az ékesszóláshoz nem csupán a természeti adottság (ingenium, natura) szükségeltetik, hanem munkát és szorgalmat követelő mívesség és gyakorlás (ars, exercitatio) is. Cicero a szónok számára széleskörű feladatokat szab, s nem csupán itt emeli a szónok tevékenységét a filozófia magasságaiba. Ehhez bővebben l.: K. Barwick: Das rednerische Bildungsideal Ciceros, Berlin 1963.

[79] Ti. C. Antoniust 59-ben.

süllyedt szégyentelenségében egy nőszemély, hogy nemcsak hogy nem keresi az elhagyott helyeket s a sötétséget, a gyalázat szokásos rejtekét, hanem ocsmány tetteivel széltében-hosszában fényes nappal kérkedik. (48) Ha azonban valaki úgy vélekednék, hogy az ifjaknak tilos kéjnőkkel érintkezniök, akkor az – nem tagadhatom – felettébb szigorúan ítélne, s nem csupán e kor szabad szellemétől térne el, hanem az őseink adta szokástól és engedményektől is.[80] Mikor nem volt ez általános gyakorlat, mikor kárhoztatták, mikor nem volt megengedett, s végül is hát, mikor nem volt szabad azt tenni, amit szabad? Itt és most nem határozom meg a tényállást, egyetlen nőt sem nevezek meg, e kérdést eldöntetlenül hagyom. (49) Ha egy egyedülálló nő mindenki kéjvágyának nyitva tartja házát, nyíltan egy kéjnő életét éli, vadidegen férfiak lakomáin rendszeresen részt vesz, ha ezt a városban, parkjaiban, egész Baiae nyilvánossága előtt teszi, s hogyha nem csak járásával, hanem ruházkodásával és kíséretével, nemcsak pillantásaival és szabados beszédével, hanem ölelkezéseivel, csókolódzásaival, tengerparti mulatságaival, csónakázásával és orgiáival teszi nyilvánvalóvá, hogy nem csupán kéjnő, hanem még annál is ledérebb és feslettebb rima: ha egy ifjú e némberrel kerülne kapcsolatba, minek neveznéd inkább, L. Herennius, házasságtörőnek vagy csak gyönyört keresőnek, szerinted a szemérmet akarta-e erőszakosan legyűrni vagy csupán vágyát kielégíteni? (50) Most hajlandó vagyok elfelejteni, Clodia, gazságaidat, fájdalmamat kitörlöm emlékezetemből, nem említem ama kegyetlen tetteidet, melyeket távollétemben családom ellen elkövettél[81]; amit az imént elmondtam, ne ellened szóljon. Viszont tőled magadtól kérdezem, ugyanis a vádlók azt állítják, hogy a vád tőled származik, s hogy te magad vagy a bűntett tanúja: Ha egy nő életét és szokásait tekintve kéjnő módjára viselkedik, mint az, akit előbb leírtam, s aki tehozzád természetesen egy cseppet sem hasonlít, hogy ha azzal a nővel egy ifjú embernek kapcsolata van, neked az talán szégyenteljes és becstelen dolognak tűnnék? Ha nem vagy ilyen – ahogyan én jobban szeretném –, úgy mit vetnek egyáltalán Caelius szemére? Ám ha azt állítják, hogy te vagy az

---

[80] Cato maiorról szólt azon anekdota, mely szerint egy fiatal férfit látván kijönni egy bordélyházból, megdicsérte, hogy nem egy római úri hölgyet becstelenített meg. Viszont, amikor már igen gyakran látta őt ugyanonnan kijönni, azt mondta: azért dicsértelek meg, mert időnként elmégy oda, nem pedig azért, mert ott laksz. (Schol. Hor. sat. 1.2.31.).

[81] Utalás Cicero száműzetésére és házának lerombolására, amiért Clodiust és cinkosait terhelte a felelősség.

a némber, akkor mi okuk van arra, hogy tartsunk e vádtól, ha te is megveted amazt a vádat? Ezért hát mutasd meg, mely utat, mely gondolatmenetet kövessük a védelem során. Mert vagy szemérmetes tisztességed meg fogja védeni Caeliust attól a vádtól, hogy ellened bármi arcátlanságot is elkövetett volna, vagy szégyentelenséged fog számára lehetőséget nyújtani a védekezésre.

XXI.(51) Mivel azonban úgy tűnik, hogy végeztem beszédem veszedelmesebb részével, és túljutottam az akadályokon, a továbbhaladás igen könnyűnek mutatkozik. A vád két nagy horderejű bűnről szól, amelyet egyetlen nő ellen követtek el, az aranyról, amelyről azt mondják, hogy Caelius Clodiától kölcsönözte, s a méregről, melynek kapcsán azzal vádolják Caeliust, hogy azt Clodia megölésére szerezte be. Az aranyat, amint mondják, azért kölcsönözte, hogy L. Lucceius szolgáinak adja, hogy velük Alexandriai Diont, aki akkor Lucceiusnál lakott, meggyilkoltassa. Igen súlyos mind a követek elleni cselvetés, mind a szolgáknak a vendégbarát megölésére való felbujtásának a vádja – mily felettébb bűnös és vakmerő terv! (52) Az első vádpontot illetően azt kérdem, hogy Caelius megmondta-e Clodiának, mire kell neki az arany, vagy sem. Ha nem mondta meg, Clodia miért adta oda neki? Ha Caelius megmondta neki, ezáltal Clodia maga is részese lett e bűntettnek, mivel tudott róla. Ki merészelted venni az aranyat szekrényedből, meg merted fosztani díszeitől Venusodat, aki egyébként maga szokott másokat mindenétől megfosztani[82], noha tudtad, hogy ily nagy gaztetthez kérik tőled az aranyat, egy követ meggyilkolására, amely bűn vádjában L. Lucceiust, e tiszta s feddhetetlen erkölcsű embert taszítjátok örökös gyalázatba? Nem lett volna szabad, hogy ily rettenetes gaztettnek a beavatottság révén nagylelkű szellemed, híres és sűrűn látogatott házad,[83] s végül vendégszerető Venusod segítői legyenek. (53) Világosan látta ezt H. Balbus is. Azt állította, hogy a dolgot eltitkolták Clodia elől, s hogy Caelius azt hozta fel ürügyként, hogy játékok rendezésére kér tőle pénzt. Ha Caelius oly bensőséges viszonyban volt Clodiával, mint ahogy mindenképpen el akarod hitetni – ezért beszélsz oly sokat Caelius élvhajhászásáról –, akkor biztosan megmondta neki, hogy mire kell a pénz; ha nem volt vele oly szo-

---

[82] Venus spoliatrix, a kifosztó Venus; Venus Genetrix vagy Victrix, azaz Caesar és a gens Iulia ősanyjának, illetve győzedelmes Venusának analógiájára.

[83] Domus popularis – vendégszerető, sűrűn látogatott ház; Cicero itt Clodiusnak demagóg populista politikájára utal.

ros kapcsolatban, akkor viszont Clodia nem adott neki pénzt. Te gyalázatos némber, ha Caelius tényleg megmondta neked az igazat, akkor tudván adtad az aranyat a büntett kivitelezésére, ha nem merte megmondani neked, akkor viszont nem is adtál!

XXII. Miért hozzak fel hát e vád ellen érveket? – számtalan volna. Elmondhatnám, hogy M. Caelius erkölcsei összeegyeztethetetlenek egy ily szörnyűséges gaztettel; igencsak kevéssé hihető, hogy e tehetséges és okos embernek ne jutott volna eszébe, hogy egy ily szörnyűséges gaztett ügyét nem bízhatja ismeretlen és idegen szolgákra. Tudakolhatnék még más dolgokat is a vádlóktól, amint ez más védőknek s magamnak is szokásom, hogy Caelius hol találkozott Lucceius szolgáival, milyen módon került velük kapcsolatba, ha saját maga, micsoda meggondolatlanság, ha más közvetítésével, ki által? Beszédemben a gyanú minden zugát átkutathatnám; sem okot, sem helyet, sem lehetőséget, sem cinkostársat, sem kilátást – sem a tett elkövetésére, sem eltitkolására, e hatalmas büntettnek sem tervét, sem nyomát nem lelném. (54) Ám ezen érveket, amelyeket a szónokok szokás szerint felsorakoztatnak – s amelyek nem tehetségem, hanem szónoki tapasztalatom és gyakorlatom miatt hozhattak volna valamely eredményt, mivel az én gondos munkálkodásom eredményének tűntek volna, ezen érveket a rövidség végett elhagyom. Van azonban valaki, bírák, akit bízvást fogadhattok lelkiismeretetek és esküvésetek társául, Lucius Lucceius, e gáncstalan ember és megbízható tanú, aki ha jó híre és vagyona ellen Caelius ily gaztettet követett volna el, nemcsak hogy az nem lett volna előtte ismeretlen, hanem nem is hagyta volna figyelmen kívül, s nem lett volna hajlandó eltűrni. Vajon ezen kiváló emberséggel, igyekezettel, műveltséggel és tudással ékes férfiú figyelmen kívül hagyhatta volna-e azon veszélyt, amely arra az emberre leselkedett, akit hasonló érdeklődési köre miatt kedvelt; azon gaztettet, amit, ha egy idegen ember ellen követik el, szigorúan elítélt volna, ha vendége ellen irányult, büntetlenül hagyta volna-e? Amely tett, ha megtudta volna, hogy ismeretlenek követik el, fájdalmasan érintette volna, s abban az esetben, ha saját szolgái kísérleték volna meg azt, semmibe vette volna-e? Amely tettet, ha vidéken vagy nyilvános helyen követik el, megfeddte volna, s hogy a városban, s házában történt meg, közömbösen viselte volna? Ha egy egyszerű falusi ember lett volna az áldozat, azt sem hagyta volna büntetlenül, s őt, e nagy műveltségű embert érintetlenül hagyta volna, hogy ama tudós férfiú ellen követtek el merényletet? (55) Ám miért tartalak fel tovább benneteket, bírák? Halljátok magának a felesküdött tanúnak hű bizonyságát, és jegyezzétek meg gondosan a tanúvallomás min-

den egyes szavát. Olvasd![84] (L. Lucceius tanúvallomása.) Mi többet vártok még? Vagy úgy vélitek, hogy az ügy és az igazság valamely módon szót tud emelni önnönmagáért? Ez maga az ártatlanság védekezése, ez magának az ügynek a szava, ez maga az igazság hangja. A vádat illetően nincsen egyetlen gyanújel sem, az ügyre vonatkozóan egyetlen érv sem hozható fel, az összeesküvést illetően, amelyet állítólag szőttek, nincsen a megállapodásnak, a helynek s az időnek semmiféle nyoma; egyetlen tanút, egyetlen cinkost sem neveztek meg, az egész vád egyetlen ellenséges, gyalázatos, kegyetlen, gaz és erkölcstelen ház koholmánya. Azon ház pedig, amely ellen e gyalázatos bűn támadást intézett, a tisztesség, a tekintély, a kötelességtudás s az istenfélelem otthona: e házból származik azon, esküvel megerősített tanúvallomás, amelyet nektek felolvastak, így hát a döntés kétségen felül áll: vajon egy felelőtlen gaz és bosszúszomjas némber koholta a vádat, vagy egy nagytekintélyű bölcs és mérsékletes férfiú tett eskü alatt tanúvallomást?

XXIII.(56) Hátra van még azon vád, ami a mérget illeti; ennek sem kezdetét nem találom, sem végét nem lelem. Mi volt hát az ok, ami miatt Caelius e nőt meg akarta volna mérgezni? Hogy az aranyat ne kelljen visszaadnia? Kérte azt tőle Clodia? Hogy ne kerüljön vád alá? Hát ki gyanúsította őt? Tett volna bárki is említést az esetről, ha Caelius nem lépett volna fel vádlóként? Még azt is hallottátok, amint L. Herennius azt mondta, hogy egyetlen szóval sem zaklatta volna Caeliust, ha az nem emelt volna másodszor is ugyanazon ügyben vádat barátja, Bestia ellen; noha azt már egyszer felmentették. Hihetőnek látszik tehát az, hogy valaki minden indíték nélkül elkövessen egy ilyen gaztettet?[85] S ti nem látjátok, hogy itt egy szörnyű bűntett vádját koholták, hogy ez a másik bűn elkövetési indítékának tűnjék? (57) Kit bízott meg tehát, ki volt segítője, ki volt a cinkosa, kit avatott be, kire bízta rá e szörnyű gaztettet, saját magát s önnön életét? E nő szolgáira? Ugyanis ezzel gyanúsítják. S ő oly esztelen lett volna, ő, akinek mindazonáltal elismeritek képességeit, még ha beszédetekben az egyebeket illetően rosszindulatúan korholjátok is, hogy sorsát mindenestül idegen rabszolgákra bízza? S méghozzá milyen szolgákra – ugyanis ez igen nagy jelentőséggel bír –, azokra, akikről tudta, hogy nem a szokásos rabszolgasorban vannak, hanem szabados, kötetlen és bizalmas viszonyban élnek úrnőjükkel? Hiszen

---

[84] A bírósági szolgához intézett felszólítás, akinek az eljárás folyamán a törvények és írásba foglalt tanúvallomások felolvasása volt a feladata.

[85] Ti.: a Clodia ellen irányuló állítólagos mérgezési kísérletet.

ki nem látja, bírák, vagy ki nem tudja, hogy amely házban a ház úrnője kéjnő módjára él, abból, ami ott történik, semminek sem szabad a nyilvánosság elé kiszivárognia, ahol különleges bujálkodások, kicsapongások, mindenféle hallatlan bűnök és vétkek vannak napirenden, ott a szolgák nem szolgák többé, hiszen ezekre mindent rábíznak, mindezen dolgok kivitelezésének eszközei, ugyanazon kéjelgések részesei, velük minden titkot közölnek, rájuk fordíttatik a napi költekezésnek és pazarlásnak egy része? Ezt ne látta volna Caelius? (58) Ha tényleg oly közvetlen viszonyban volt e nővel, mint ahogy ti azt bizonygatjátok, akkor tudta volna, hogy e szolgák úrnőjüknek bizalmasai. Ha viszont a kapcsolat nem volt oly szoros, mint ahogy ti sugalljátok, akkor hogyan lehetett volna Caelius oly bizalmas a szolgákkal?

XXIV. Magát a mérget illetően mily elméletet koholtatok? Hol szerezték, hogyan készítették, mily módon, kinek és hol lett átadva? Azt mondják, a mérget otthon tartotta, s ennek erejét egy szolgán ki is próbálta, akit csupán e célra szerzett be, s annak felettébb gyors halála meggyőzte őt a méreg hatásáról. (59) Ó halhatatlan istenek! Miért vagytok olykor az emberek iszonytató bűneivel szemben oly megbocsátók, vagy miért tartjátok fenn a jövő számára a jelen vétkeinek büntetését? Láttam ugyanis, láttam, s akkor ittam ki életemben a fájdalom legkeserűbb kelyhét, amikor Q. Metellust elragadta a halál hazájának ölelő kebléről, mikor ezen férfiút, aki önmagát is születésétől fogva a birodalom szolgálatára látta hivatottnak, aki két nappal azután, hogy még a curiában a szószéken és a közügyek intézésében buzgólkodott, a legszebb életkorban, kiváló egészségi állapotban, ereje teljében ragadta el az igaztalan végzet minden derék polgártól és az egész államtól. S azon percekben, mikor haldokolván szelleme már minden egyéb iránt eltompult, utolsó gondolatát is államunknak szentelte. Akkor rám tekintett, aki sírtam, és szaggatott, elhaló hangon közölte velem, hogy milyen támadások fenyegetnek engem[86], s mely vihar a polgárságot; gyakran megkopogtatta a Q. Catulus házával közös falat, sűrűn emlegette néven Catulust, gyakran engem, ám a leggyakrabban az államot emlegette fel, s nem is annyira azt fájlalta, hogy neki magának meg kell halnia, hanem hogy mind a haza, mind pedig én meg leszek fosztva pártfogásától. (60) Ha e férfiút nem ragadta volna el közülünk egy hirtelen s erőszakos bűntett, hogyan szabott volna gátat mint consulviselt férfiú őrjöngő fivérének,

---

[86] Cicero itt saját száműzetésére utal.

midőn még consulként a senatus előtt kijelentette, hogy fivérét, minthogy az akkor kezdett el őrjöngeni és dühöngeni, saját kezével fogja megölni?[87] S ebből a házból lépett elő ez a nő, és gyorsan ható méregről merészel beszélni? Nem tart a háztól magától, hogy az felemeli szavát, nem fél a falaktól, amelyek mindent tudnak, nem retteg ama halált hozó és gyászos éjtől? Ám visszatérek a vádhoz; ugyanis ezen dicső és vitéz férfiúnak említésével hangom sírástól megbicsaklik, lelkemet fájdalom zavarja meg.

XXV.(61) Ám ami a mérget illeti, arról, hogy honnan származott, és hogyan szerezték, semmit sem mondanak. Azt állítják, hogy a jelenlevő Publius Liciniusnak adták át, ennek a tisztességes fiatalembernek, Caelius derék barátjának; s hogy állítólag megállapodtak a szolgákkal, hogy a seniai fürdőhöz jöjjenek el, s ugyanoda megy majd Licinius is, s nekik a szelencét a méreggel átadja. Ehelyütt először is megkérdezem: mi értelme volt annak, hogy a mérget arra a helyre vigyék, miért nem keresték fel a szolgák Caeliust otthonában? Ha fennállott ama szokatlanul közvetlen viszony és bizalmasság Caelius és Clodia között, mi gyanús lett volna abban, ha Caeliusnál látják a nő egy szolgáját? Ha viszont már lappangott a feszültség, kihűlt a vonzalom, szakításra került a sor, úgy „innen hát e könnyek!"[88], kétségkívül ez tehát mindezen bűnöknek és vádaknak oka. (62) Épp ellenkezőleg – mondják –, mikor a szolgák az egész dolgot és Caelius gaztettét úrnőjük elé tárták, a találékony asszony azt az utasítást adta, hogy ígérjenek meg mindent Caeliusnak; ám hogy a mérget, amikor azt Licinius átadja, tettenérvén megkaparintsák, megparancsolta hogy találkozóhelyül a seniai fürdőt jelöljék meg, hogy oda barátokat küldhessen, s azok elrejtőzvén, amikor Licinius megjön, s átadja a mérget, előugorjanak, és lefogják őt.

XXVI. Mindezen vádakat, bírák, felettébb egyszerűen meg lehet cáfolni. Miért épp egy közfürdőt jelöltek meg? Semmilyen rejtekhelyet nem tudok ott tógát viselő férfiak számára elképzelni. Ha ugyanis a fürdő előcsarnokában tartózkodtak volna, úgy nem rejtőzhettek volna el, ha viszont beljebb igyekeztek volna, igen nehezen tehették volna ezt saruban és utcai ruhában,

---

[87] T. Clodius és Q. Metellus unokafivérek voltak, Clodius anyja és Metellus apja voltak testvérek. Az unokatestvéreket gyakran nevezték fivérnek vagy nővérnek (fratres, sorores). Cicero Marcus Antonius unokatestvérét és feleségét nővérnek és feleségnek (soror et uxor) nevezi a második Philippicában (99).

[88] Hinc illae lacrimae! – Ter. Andr. 126., később szólássá vált vö.: Hor. ep. 1.19.41; Iuvenalis 1.168.

s valószínűleg be sem engedték volna őket, kivéve talán, ha e nőszemély némi befolyásra tett szert azáltal, hogy a szokásos negyed as[89] belépti díjért a fürdőmester kedvese lett. (63) Immáron kíváncsian várom, hogy milyen kiváló férfiak lesznek azon tanúk, akiket a méreg tettenért átadását illetően megidéztek, mindeddig ugyanis egyetlen tanút sem neveztek meg. Azonban nem kételkedem abban, hogy igen tekintélyes emberek, először is mert bizalmasai e hölgynek, másrészt pedig, mert elvállalták azon feladatot, hogy egy közfürdőben elrejtezzenek, amit e hölgy bármily befolyásos legyen is, csak felettébb tisztes és nagytekintélyű férfiaknál érhetett el. De minek is beszélek e tanúk szavahihetőségéről? Ismerjétek meg magatok rátermettségüket és gondosságukat. „Elrejteztek a fürdőben." Mily kiváló tanúk! „Aztán meggondolatlanul előugrottak." Micsoda önuralom! Ugyanis ezt koholtátok: Amikor Licinius megjött kinyújtott kezében tartva a szelencét, s megkísérelte átadni azt, akkor váratlanul előrohantak e nagyszerű, ám meg nem nevezett tanúk; Licinius pedig, noha már kinyújtotta kezét, hogy átadja a szelencét, visszarántotta azt, s ezen emberek hirtelen rohama elől futásnak eredt. Ó, mily hatalmas is az igazság ereje, amely könnyen megvédi magát az emberek furfangjával, fortélyaival, ravaszkodásaival és minden koholt cselvetésével szemben!

XXVII.(64) Így ez a ti egész komédiátok, amely e régi és gyakorlott szerzőtől ered, mennyire híjával van a cselekménynek, mennyire hiányzik belőle a végkifejlet. Hogyan? Ez a sok férfi – ugyanis szükségszerűen nem lehettek kevesen, egyrészt, hogy Liciniust könnyen elfoghassák, másrészt, hogy e dolog több szemtanú által jobban legyen bizonyítva – hogyan hagyhatta Liciniust kicsúszni kezei közül? Miért lehetett volna Liciniust kevésbé elfogni akkor, amikor visszarántotta a kezét, hogy a szelencét ne adja át, mint akkor, amikor már átadta azt? Hiszen ezen embereket azért helyezték el ott, hogy elfogják Liciniust, s így mint bűnöst tettenérjék, akár amikor még nála volt a méreg, akár amikor már átadta. Ez volt a nő teljes terve, ez volt azoknak a feladata, akiket erre felkért; azt pedig, hogy te miért mondod, hogy ezek meggondolatlanul és idő előtt ugrottak elő, nem értem. Erre

---

[89] Quadrans: az as negyede, a legkisebb pénzegység, a közfürdő belépti díja. Cicero ezzel Clodia gúnynevére (Quadrantaria: három garasos rima, Dreigroschenhure) céloz. Plutarchos szerint (Cic. 29.) egy lovagja ezüstpénz helyett egy rézpénzt (quadrans) tett az erszényébe, s azt küldte el Clodiának. Caelius saját védőbeszédében Quadrantaria Clytemnestrának nevezte Clodiát (Quint. inst. 8.6.53.), utalva ezzel a férjgyilkosság gyanújára.

lettek felkérve, arra lettek felbérelve, hogy mérget, a cselvetést, azaz magát a bűntettet tettenérvén feltárják. (65) Előugorhattak volna-e alkalmasabb időben, mint amikor Licinius megérkezett, amikor kezében tartotta a szelencét a méreggel? Ha akkor rohantak volna elő a fürdőből e hölgy barátai, amikor már átadta a szolgáknak a szelencét, és csak akkor fogták volna le Liciniust, az fennhangon könyörgött volna az emberek segítségéért, és kereken letagadta volna, hogy a szelencét ő adta át. Hogyan cáfolták volna meg őt akkor? Azt mondták volna, hogy látták? Először is magukra vonták volna ezen felettébb súlyos gaztett vádját; aztán pedig azt mondták volna, hogy láttak valamit, amit onnan, ahol el voltak helyezve, nem láthattak. Tehát pontosan abban az időben mutatkoztak, amikor Licinius megérkezett, a szelencét elővette, kezét kinyújtotta, és a mérget át akarta adni. Itt van hát e bohózatnak, még csak nem is komédiának[90] a befejezése; s ha egy bohózatban nem találnak zárójelenetet, s valaki kicsúszik üldözői kezei közül, akkor jelt adnak[91], és lehull a függöny[92].

XXVIII.(66) Azt kérdem ugyanis, hogy miért hagyta eme asszonytól felbérelt csapat az ingadozó, habozó, hátráló, menekülni próbáló Liciniust kezei közül kicsúszni, miért nem fogták el, miért nem használták fel saját vallomását, a szemtanúk sokaságát, s végül magának a gaztettnek a hangját e szörnyűséges bűntett vádjának bizonyítására. Talán attól féltek, hogy az az egyetlen, gyenge és megrémült embernek nem tud e népes, erős és elszánt csoport fölébe kerekedni? Az egész dologban egyetlen érvet, az egész ügyben egyetlen gyanújelet, a bűntettet illetően semmilyen célt nem lehet felfedezni. Azért helyezték ezen ügy súlypontját az érvekről, a következtetésekről és azon gyanújelekről, amelyek segítségével az igazság ki szokott világlani, teljességgel a tanúkra. Ezen tanúkat pedig én, birák, nemcsak

---

[90] A római dráma négy fő műfajt ismer, mindegyik neve fabula: a fabula palliata – görög környezetben görög szereplőkkel játszódó, a fabula togata a római környezetben római szereplőket felvonultató komédia, a fabula cothurnata – görög típusú, a fabula praetextata vagy trabea a római tárgyú tragédia. A fabula Atellana az itáliai népi bohózat volt, itt Cicero feltehetően erre utal. Ez Rómában meglehetősen sekélyes és közönséges műfajnak számított, a ledérebb női szerepeket a színpadon kéjnők játszották.

[91] Scabellum: eredetileg a táncos cipője alatti fából való talp, amellyel a színpadon a fuvolásoknak megadta a taktust, később egyfajta csapó, amellyel az előadás végét jelezték.

[92] Rómában a színházi függönyt nem széthúzták és összehúzták, hanem az előadás kezdetén a függönyt fölülről leeresztették, az előadás végén pedig felvonták.

hogy a legcsekélyebb félelem nélkül, hanem inkább azzal a reménnyel várom, hogy szórakozásban lesz részünk. (67) Már előre örvendek annak, hogy láthatom először is e tisztes ifjakat, eme jómódú és előkelő hölgy bizalmasait, aztán pedig azon vitéz férfiakat, akiket parancsnokasszonyuk a fürdőben lesbe és őrségbe állított. Meg szeretném kérdezni tőlük, hogy hogyan és hol rejteztek el, hogy egy fürdőkád vagy egy trójai faló[93] fogadott-e be és rejtett-e el számos és győzhetetlen asszonyi háborút viselő vitézt? Ám különösképpen kívánom, hogy megválaszolják azt, hogy ilyen nagyszámú és erős férfi hogyan nem tudott elfogni egyetlen, méghozzá ily gyenge – hisz láthatjátok! – ellenfelet, míg az ott állt, vagy hogyan nem érték utol, ha az menekült; bizonyos, hogy ezt sohasem tudják megmagyarázni, feltéve, hogy egyáltalán itt megjelennek. Legyenek bár a lakomákon szellemesek, viccesek, s a borozásnál ékesszólóak, más képességet kíván a fórum, és mást az étkezők, más tehetséget követel a törvényszék, és mást a kerevet; nem ugyanaz a bírákkal szemben állani, s az ivócimborákkal, s végül igencsak más a nap fénye, mint a lámpásé. Ezért hát ki fogjuk kutatni minden léhaságukat és ostobaságukat – már feltéve, ha előállnak. Ám hallják meg, amit mondok: máshol serénykedjenek, más kegyre törekedjenek, más dolgokban emelkedjenek ki, annál a nőszemélynél tűnjenek ki kellemkedésükkel, uraskodjanak a pazarlásban, csüggjenek azon az asszonyon, heverjenek lábai előtt, engedelmeskedjenek neki rabszolgaként; viszont kíméljék az ártatlan polgárok életét és vagyonát!

XXIX.(68) Ám azon szolgákat a rokonok – tekintélyes és nagyhírű emberek – egyetértésével felszabadították. Végre találunk valamit, amiről elmondható, hogy ez a nő rokonainak, szilárd jellemű férfiaknak beleegyezésével és jóváhagyásával tett.[94] Azonban tudni szeretném, hogy milyen okok szóltak a felszabadítás mellett, vagy ezzel koholtak Caelius ellen vádpontokat, vagy a szolgákat akarták a kihallgatás elől elvonni[95], vagy minthogy

---

[93] Ironikus utalás a trójai háborúra, amelynek oka szintén csak egy kevéssé erényes nő volt; vö.: Arany János Párviadal című versében: Asszonyért nem méltó vívni,/ Mert ha tiszta, nincs rá ok;/ Ha nem az már, olyanért meg/Egy lövet port szánni sok.

[94] Clodia, miként a római matrónák, rokonainak gyámsága (tutela) alatt állott, így csak rokonai dönthettek a rabszolgák felszabadítása felől.

[95] A szabadonbocsátással (manumissio) kivonták a rabszolgákat a kötelező (kín)vallatás alól (l.: bővebben: Molnár I.: Tanúvallomások (kínvallatás) értékelése a bűnösség megállapításánál az ókori római büntetőjogban, Szabó András Emlékkönyv, AUSz 1998., 243–50.). A szabadonbocsátás természetesen kételyt ébresztett vallomásuk igaz-

azok igen sok dologba be voltak avatva, ezen ügylettel kapták meg megszolgált fizetségüket is? „Ám a rokonok döntöttek így" – mondják. Miért ne tették volna, ha azt mondod, hogy te magad hoztál tudomásukra egy olyan ügyet, amelyet nem másoktól hallottál, hanem magad éltél meg? (69) És akkor még csodálkozunk azon, hogy ez a koholt szelence[96] ily ocsmány történetnek lett forrása? Nincs olyan, ami egy ilyesfajta asszonyszemélyről ne volna feltételezhető. Ismertté vált az ügy, és elterjedt széltében-hosszában. Hiszen értitek, bírák, amit már jó ideje ki kívánok, vagyis inkább nem kívánok mondani. Ha a dolog tényleg megtörtént, bizonyosan nem Caelius követte el – mi haszna lett volna belőle? –, valószínűbb hogy egy ifjú, akinek van ugyan némi humorérzéke, ám híjával van a tisztességnek. Ha azonban az egészet csupán kitalálták, úgy egy nem éppen ízléses, ám nem teljességgel szellemtelen koholmányról van szó, s ez nyilvánvalóan soha nem lett volna szóbeszéd tárgya, ha minden eleme, amely szégyenkezés nélkül nem említhető, nem illett volna hajszálpontosan[97] ama bizonyos nőre. (70) Védőbeszédemnek végéhez értem, bírák, most már világosan látjátok, hogy milyen fontos perben kell ítélkeznetek, s hogy mily jelentős ügyet bíztak rátok. Erőszakos bűntett a tárgy. E törvény a birodalmat, az állam felségét, a haza állapotát, a teljes polgárság javát hivatott védeni, e törvényjavaslatot Quintus Catulus a polgárok fegyveres viszálya, már-már az állam végveszélyének idején vitte keresztül[98], s ez a törvény oltotta ki az összeesküvésnek consulatusom alatt megfékezett tüzének utolsó szikráját is, most pedig e törvény alapján követelik, hogy Caelius ifjúságát megbüntessék, azonban nem az állam ellen elkövetett bűnei, hanem csupán egy asszony kényekedve és ledérsége miatt.

XXX.(71) Ehelyütt utalnak Marcus Camurtius és Gaius Caesernius elítélésére. Ó mily balgaság! Balgaságnak mondjam, vagy inkább rendkívüli

---

ságtartalma felől. Caelius számára azonban mégis terhelő volt, hiszen nemigen lehetett megcáfolni.

[96] Clodia ellen irányuló élc. A pyxis Caelianát már Quintilianus is igen humoros, ám kevéssé illendő fordulatnak tartja (Inst. 6.3.25.). Az utalás nem értelmezhető egész pontosan, Heinze feltételezi, hogy Clodiának egy szelencét küldtek, ami állítólag a keresett mérget, valójában azonban valami frivol dolgot tartalmazott.

[97] Quadrare apte – pontosan illik; utal Clodia Quadrantaria gúnynevére.

[98] Az említett törvény Catulus consul (78/77) nevéhez fűződik, s M. Aemilius Lepidus felkelése ellen irányult, aki meg akarta dönteni Sulla törvényeit. A lex Plautia de vi egyik elődje.

arcátlanságnak? Merészeltek még, amikor ettől a nőtől jöttök, azon emberekről említést tenni? Fel merészelitek frissíteni ama gyalázatos gaztett emlékét, amely noha nem ment teljességgel feledésbe, mégis az idő múlásával elhalványult? Milyen vád, milyen bűn döntötte őket romlásba? Nyilvánvalóan az, hogy ugyanezen nőnek a rajta Vettius által ejtett hallatlan gyalázat felett érzett sértettségét és a jogtalanságot bosszulták meg. Tehát azért, hogy e perben Vettius nevét és ama régi rézpénzes történetet előhozzák, felújították Camertius és Caesernius ügyét?[99] Noha ők bizonyosan nem tartoztak az erőszakos bűnelkövetést szabályozó törvény hatálya alá, mégis úgy belebonyolódtak abba a bűncselekménybe, hogy úgy tűnik, nem szabadultak a törvény hálójából. (72) De miért idézték M. Caeliust e törvényszék elé? Nem vádolják sem olyan bűnnel amely sajátlagosan e bíróság elé tartozna, sem olyan tettel, ami ugyan nem része a törvénynek, ám a ti hatáskörötökbe tartoznék. Ifjúságát a tanulásnak szentelte, olyan tárgyak elsajátításának, amelyek a bírósági és a politikai pályafutást, s ezzel a tekintélyt, a dicsőséget és a közmegbecsülést készítik elő. Ami pedig az idősebbekkel ápolt baráti kapcsolatait illeti, azokban leginkább arra törekedett, hogy szorgalmuk és önmérsékletük példáját kövesse, kortársaival fenntartott kapcsolata pedig azt sejtette, hogy ugyanazon dicső pályát kívánja befutni, mint a legkiválóbb és legnemesebb polgárok. (73) Amikor a korban kissé előrehaladt, Afrikába ment Quintus Pompeius[100], eme szigorú erkölcsű és kiválóan kötelességtudó férfiú kíséretében, amely provinciában egyrészt atyjának is voltak üzleti ügyei és érdekeltségei, másrészt tapasztalatokat gyűjtött a provinciai igazgatásban, amit őseink nem ok nélkül tartottak ezen életkorhoz illő ismeretszerzésnek. Innen Pompeius tanúsága szerint igen derék férfiúként távozott, amint erről az általa kiállított oklevélből is megbizonyosodhattok. Ezután régi szokás szerint, és azon ifjak példáját követve, akik a későbbi években mint befolyásos és tekintélyes férfiak állottak az állam élén, azt akarta, hogy ügybuzgóságát a római nép is megismerhesse azáltal, hogy egy igen nevezetes ügyben vádlóként lépett fel.

---

[99] Camurtius és Caesernius ügyéről igen keveset tudunk. Az esetet az ellenfél feltehetően precedensként említette a lex Plautia de vi alkalmazásának etikai és becsületbeli vétségekre történő kiterjesztésére, hiszen a méregkeverés és a gyilkosság más törvényszék, a quaestio inter sicarios et veneficos elé tartozott.

[100] Q. Pompeius Rufus praetor 63-ban, 61-ben Africa provincia proconsula. Caelius itt teljesített a tirocinium fori után contubernium militarét, azaz a helytartók adjutánsaként működött.

XXXI.(74) Bárcsak másfelé irányította volna őt dicsvágya; azonban immáron késő efelett keseregni. Vád alá helyeztette Gaius Antoniust, volt consultársamat, akinek szerencsétlenségére semmit sem használt az állam javára véghezvitt dicső tetteinek emléke, ártalmára volt a koholt gaztett gyanúja.[101] Ezt követően kortársai közül senki sem múlhatta felül fórumi ténykedésében, barátainak ügyletei és perei körül való serénykedésben, s az övéi körében szerzett tekintélyére nézve. Mindazt, amit csupán éber, józan és törekvő férfiak érhetnek el, azt ő munkával és szorgalommal el is érte. (75) Mikor életének eme fordulópontjához ért – bízván emberségetekben és bölcsességetekben, semmit nem szándékozom eltitkolni – az ifjú jóhíre némi csorbát szenvedett[102] azzal a bizonyos nővel kötött új ismeretség, a vele való szerencsétlen szomszédság és a szenvedély szokatlan volta miatt, amely szenvedély, ha ifjú korban és túlságosan sokáig kordában tartják és elfojtják, ölykor hirtelen árként tör felszínre. Ettől az élettől, vagy, hogy inkább úgy mondjam, e szóbeszédtől – ugyanis sohasem történt annyi, mint amennyit az emberek híreszteltek –, tehát ettől, bármi volt is ez, teljesen megszabadult és elszakadt, s immáron oly távol van ama bizonyos nővel folytatott bizalmas viszonyból származó gyalázattól, hogy a nő ellenségeskedése és gyűlölete ellen kénytelen védekezni. (76) Hogy az élvhajhászása és bujasága miatt elterjedt szóbeszédet elhallgattassam – Herculesre mondom, beleegyezésem nélkül és akaratom ellenére cselekedte, ám mégis megtette – hivatali vesztegetés miatt vádat emelt egy barátom[103] ellen; ám miután azt felmentették, tovább üldözte, s ismételten vádat emelt ellene, egyikünkre sem hallgatott, indulatosabban járt el, mint szerettem volna. Nem a bölcsességről beszélek, hiszen az nem sajátja azon életkornak, a hévről, a győzelemhségről, a lobogó dicsvágyról szólok, e törekvéseknek a mi életkorunkban mérsékeltebbeknek kell lenniök, ifjú korban azonban, miként a növényeknél is, megmutatkozik, hogy milyen gazdag gyümölcsöt fog hozni az érett erény s a szorgalom. Hiszen a nagy tehetségű ifjakat becsvágyuk-

---

[101] C. Antonius 62-ben a catilinariusok ellen vívott pistoriai csatában volt hadvezér, ő maga azonban betegsége miatt nem vett részt az ütközetben, így az összeesküvőkkel való szövetkezés gyanújába került (Sest. 8.).

[102] Haesit ad metas: megakadt az oszlopnál. A kocsiversenyekből vett metafora. A circusban a pálya mindkét végén oszlop állott, amit a kocsihajtóknak hétszer kellett megkerülniök. Cicero ezzel fordulópontot, illetve az ennél való megakadást, tehát a versenyben szerzett hátrányt, jelen esetben Caelius tekintélyének csorbulását jelzi.

[103] L. Calpurnius Bestia.

ban mindig is inkább korlátozni, semmint ösztökélni kellett; erről az életkorról, ha jeles tettek által kivirágzik a tehetség, többet kell lemetszeni, mint beoltani. (77) Ezért tehát ha valakinek úgy tűnnék, hogy túlzott hevességgel, vadsággal és makacssággal keresett s folytatott ellenségeskedéseket, és ha valaki oly csekélységeken megütközik, mint ruhája bíborának különleges fajtája[104], barátainak csapatai, fényüzése, külsőségei; úgy mindez meg fog enyhülni, a kor, a tapasztalat s az idő el fogja simítani.

XXXII. Őrizzétek meg tehát, bírák, az állam számára e kiváló jellemű polgárt, aki a jó ügyet védi, és a derék emberek pártján áll.[105] Ígérem nektek, és ünnepélyesen megfogadom az államnak, hogy amint mi teljesítettük kötelességünket az állammal szemben, úgy ő sem fog eltérni a mi politikai elveinktől.[106] Ezt a ti jóindulatotokban bizakodván ígérem, minthogy ő maga is felettébb szigorú erkölcsi normák iránt kötelezte el magát. (78) Ugyanis nem lehet polgárként az állam felforgatójává az, aki egy volt consult bíróság elé állíttatott, mert az szerinte kárt okozott az államnak; nem lehet, hogy büntetlenül maga vesztegetővé váljék, aki nem fogadta el másnak a hivatali vesztegetés vádja alóli felmentését. Ezen két váddal, bírák, az állam M. Caeliustól zálogot kapott veszélyeztetése esetére, s biztosítékot szándékai felől. Ezért kérlek benneteket, bírák, s könyörgöm nektek, ebben az államban néhány nappal ezelőtt Sextus Cloeliust felmentették,[107] akit két éven át mint a felkelésnek hol bűnsegédjét, hol vezetőjét láthattátok, ezt a nyomorult, hűség és remény nélkül való, hon- és vagyontalan embert, akinek tekintete, beszéde, keze és egész élete szennyes volt, aki önnön kezével gyűjtött fel egy szentélyt a római nép censusi jegyzékével és közarchívumával együtt[108], aki tönkretette Catulus emlékművét[109], aki az én házamat le-

---

[104] Caelius valószínűleg nem hazai, pl. tarentumi bíbort hordott a tógáján, hanem jóval drágább tyrosit. A vádlók ezzel is jelezni kívánták, hogy Caelius nagyobb luxusban él, mint amit megengedhet magának.

[105] Civem bonarum artium, bonarum partium – a fordításban nehezen visszaadható szójáték.

[106] Caelius további pályafutását ismervén Cicerónak e reményeiben csalatkoznia kellett.

[107] S. Cloelius a Clodius-féle zavargás vezetője volt, 56 márciusában folyt ellene eljárás.

[108] A Mars-mezőn (Campus Martius) levő Nimfák templomában (Aedes Nympharum) őrizték a censuslistákat, s egyéb okmányok mellett azon polgárok névjegyzékét, akik ingyengabonában (annona) részesültek. Pompeiust Cicero javaslatára és Clodius

romboltatta, fivéremét felgyújtatta, aki a Palatiumon az egész város szeme láttára rabszolga bandákat gyilkolásra és a város felgyújtására bujtogatott: ne tűrjétek, hogy ebben az államban azt asszonyi befolyástól támogatva felmentsék, Marcus Caelius pedig e némber kénye-kedvének feláldoztassék, nehogy úgy tűnjék, hogy ugyanaz a nőszemély szövetségben férjével-fivérével[110] megmentette azt a gyalázatos rablót, e kimagaslóan tiszta jellemű ifjút pedig tönkretette. (79) Miután pedig tekintetbe vettétek Caelius ifjúkorát, vessetek egy pillantást ama szerencsétlen férfiú öregségére[111], aki csak egyetlen fiára támaszkodhatik, őbelé helyezheti reményét, egyedül az ő balsorsa miatt retteg; irgalmatokért könyörög hatalmatoknak alávetve, ám nem is annyira lábaitok előtt hever, mint inkább becsületetekre és jóakaratotokra hivatkozik; emeljétek őt fel, akár szüleitekre emlékezvén, akár gyermekeitek feletti örömeteket felidézvén, enyhítsétek fájdalmát akár kegyességgel, akár megbocsátással. Ne oltsatok ki egy, már a természet rendétől fogva is hanyatló életet a végzet rendelte idő előtt olyan sebbel, amit ti ejtettetek rajta, s ne hagyjátok, hogy ezen ifjút, akiben az erény már kellőképpen megerősödött, élete virágjában, mintegy örvény, hirtelen támadt vihar ragadja el tőlünk. (80) Mentsétek meg az atya számára a fiút, s a fiú számára az atyát, nehogy úgy tűnjék, hogy a már szinte reményvesztett öregséget megvetettétek, a szép reményre jogosító fiatalságot pedig nemhogy nem táplháltátok, hanem tönkretettétek, s eltiportátok. Ha őt megmentitek számunkra, az övéi és az állam számára, magatok és gyermekeitek iránt szilárd, hűséges és elkötelezett embert nyertek személyében, s leginkább ti lesztek azok, bírák, akik Caelius minden fáradalmának és munkájának gyümölcseit a legbőségesebben és legtovább élvezhetitek.

---

akarata ellenére curator annonaevé (a gabonaügyek felügyelőjévé) nevezték ki – feladatai közé elsősorban a beszerzés és elosztás tartozott –, így az archívum felgyújtása elsősorban ő ellene irányult. Cicero máshol (Mil. 73.) Clodiust vádolja a templom felgyújtásával.

[109] Q. Lutasius Catulus (cos. 102.) a cimberek elleni háború hadvezérének a Palatinus dombon a vercellaei győzelem (101) emlékére állított porticusa, amely szomszédos volt Cicero és fivérének házával.

[110] Ismételt célzás a Clodius és Clodia közti incestusra. Vö.: § 32.

[111] Az idősebb M. Caelius is jelen volt a tárgyaláson.

A tördelést a JATEPRINT,
a Bölcsészettudományi Kar Kiadványszerkesztősége végezte
WordPerfect 6.0 kiadványszerkesztő programmal.

Készítette a JATEPress
6722 Szeged, Petőfi Sándor sugárút 30—34.
Felelős kiadó: Pándi Lajos egyetemi docens
Felelős vezető: Szőnyi Etelka kiadói főszerkesztő
Méret: A/5, példányszám: 300, munkaszám: 71/1999.

A Documenta Historica eddig megjelent számai:

1992

1. Az 1887-es Földközi-tengeri egyezmények. [Nyemcsok Attila]
2. A Tilsiti béke (1807. Július 7.). [Szász Erzsébet]
3. Talleyrand, Charles-Maurice: Értekezés annak előnyeiről, hogy a jelen körülmények között új gyarmatokat szerezzünk. [Szász Géza]
4. A Schönbrunni béke (1809. okt. 14.). [Szász Erzsébet]
5. Edvard Beneš: Zúzzátok szét Ausztria–Magyarországot (A cseh-szlovákok áldozatának történelmi bemutatása). [Gulyás László] (elfogyott)
6. Korai angolszász törvények I. A Kenti törvények. [Szántó Richárd]
7. Az 1939–40-es finn–szovjet háború dokumentumai. [Engi Imre]
8. Dokumentumok az orosz–szovjet törekvésekről a Boszporusz és a Dardanellák megszerzésére (Konstantinápoly-egyezmény, 1915; német–orosz tárgyalások, 1940). [Boros Tamás]

1993

9. A Birodalom és Észtország. A szovjet–észt szerződések megszületésének dokumentumai (1939 szeptember). [Vandlik Krisztina]
10. Edward Balliol skóciai hadjárata. Részletek A Lanercosti Krónikából és a bridlingtoni kanonok Gestájából. [Kiss Andrea]
11. Az 1943 decemberi Beneš–Sztálin–Molotov megbeszélések dokumentumai. [Gulyás László]
12. Békeszerződés Nagy-Britannia és az Egyesült Államok között (1783. Szeptember 3.). [Kökény Andrea]
13. Új bécsi tudósítások a kiváló Schwarzenberg grófnak a tatai, veszprémi és palotai erődök és más helyek elfoglalásáról, a szigeti erőd összeomlásáról és a Törökországban napról-napra erősödő hanyatlásról (1599). [Lévai Judit]
14. 1789 Franciaországa a panaszok tükrében. [Gyuricza Róbert]

1994

15. Az 1594-es birodalmi gyülés határozatai a magyar háborút illetően. [Wölfinger Ildikó]
16. Volgai német dokumentumok (1918–1941). [Opauszki István]
17. Az 1916. Évi arab felkelés kiáltványa. [Ferwagner P. Ákos, Lőkös István]
18. A Bayeux-i faliszőnyeg. [Varga Vanda Éva]

1995

19. A Constantinus-i adománylevél (Donatio Constantini – VIII. Sz.) [Piti Ferenc]
20. A Hét Sziget Köztársaság és Kapodisztriasz. [Szász Erzsébet]
21. A lengyel emigráns kormány és a Szovjetunió kapcsolatfelvételének dokumentumai, 1941. [Csősz László]
22. Németország két megosztási terve (Morgenthau-terv, Frankfurti dokumentumok). [Mayer János]
23. Edvard Beneš: Zúzzátok szét Ausztria–Magyarországot (A cseh–szlovákok áldozatának történelmi bemutatása). [Gulyás László] (az 5. sz. utánnyomása).
24. Az 1849-es magyar–velencei szerződés. [Krámli Mihály]
25. Az Anitta-felirat (i. e. 1600 körül) [Bolega Erika]

1996

26. A jeruzsálemi Szent János Lovagrend regulája. [Homonnai Sarolta, Hunyadi Zsolt]
27. Az amerikai alkotmányozási vita: a föderalisták írásaiból (1787-1788). [Berkes Tímea]
28. Források a németek Szovjetunióba történő kitelepítéséről Közép-Kelet-Európából (1945–1953). [Köteles Péter]
29. Turgot: Levelek a toleranciáról. [Balázs Péter]

1997

30. Európai nemzeti kisebbségek kongresszusainak határozatai (1925–1937). [Eiler Ferenc]
31. Vikingek az angolszász krónikában. [Rimaszombati Károly]
32. Gildas: Britannia romlásáról. [Novák Veronika]

1998

33. AZ 1904-ES szerb–bolgár szerződések. [Horváth Krisztián]
34. A Bayeux-i faliszőnyeg. [Jójárt Júlia, Varga Vanda Éva]
35. Szultáni Fermán a bolgár exarchátus megalapításáról. (1870. február 28.) [Horváth Krisztián]
36. A fiatal Napóleon írásai Korzikáról. [Jókai Rita]
37. Esztergom 1595-ös visszavétele a napi jelentések tükrében. [Bagi Zoltán Péter, Szász Gáza]
38. Ausztria határai (Saint-Germain 1919. szeptember 10.) [Eveli Péter, Dobos Erzsébet]
39. Tervezet a kereszténység leendő békéjéről (Podjebrád-béketerv, 1464). [Karáth Tamás]
40. Törvény Skócia lefegyverzéséről (1746). [Fejér Ingrid]

1999

41. Az 1902-es orosz–bolgár katonai konvenció. [Horváth Krisztián]
42. Szemelvények Aeneas Sylvius Piccolomini „Európa" c. művéből. [Nótári Tamás]
43. Marcus Tullius Cicero M. Caelius védelmében mondott beszéde. [Nótári Tamás]

Megrendelhetők (ára: 150.– Ft + postaköltség):
Pándi Lajos, JATE, 6722 Szeged, Egyetem u. 2.